

**"In agro-ecologie gaat
het niet alleen om technische
'innovatie', maar om
sociale vernieuwing."**

Kurt Sannen

Wervelkrant

Nr 4 • december 2014

Wervel, 25 jaar met lef.

**Rond de tafel: samen op de weg
van agroecologie.**

TTIP transatlantisch partnerschap

Waarom ik Wervel steun?

Wervelkrant 4/2014 is krant 99 in het 24° Werveljaar. Gedrukt op kringlooppapier met plantaardige inkt door De Duurzame Drukker op 1600 exemplaren. Digitaal verspreid naar 2400 mailadressen.

Adres Wervel VZW

MundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02 893 09 60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Luc Vankrunkelsven

Coverfoto: Kurt Sannen is één van onze Vlaamse pioniersboeren. Pionier in de zin dat hij wijsheden van het verleden combineert met inzichten van vandaag. In de Natuurboerderij Het Bolhuis nabij Diest staat hij voor verweving van natuur en landbouw. Hij is tevens groot pleitbezorger van samenwerkingsverbanden onder boeren, tussen boeren en burgers, met diverse organisaties. Hij is voorzitter van Bioforum en zit in deze krant aan de tafel met Vera Dua en Leen Laenens. Foto: Annelijn Steenbruggen

Missie Wervel VZW

Wervel streeft naar een landbouw die lokaal meerwaarden creëert, op economisch, ecologisch, sociaal en cultureel vlak en die solidair is met de rest van de wereld. Daarbij vertrekt ze vanuit de universele waarden basisdemocratie, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Wervel beweegt consumenten, boeren en organisaties tot samenwerking om die landbouw vorm te geven via netwerking, campagnes en publicaties.

Publicaties en kranten

Kranten en publicaties vind je op www.wervel.be/publicaties. Jaarabonnement Wervelkrant: voor organisaties min. 40 euro, voor individuen gratis. Nieuw postadres? Stopzetting papieren krant? zie www.wervel.be/nieuwsbrief

Gratis nieuwsbrieven: schrijf je in!

Schrijf je in op verschillende nieuwsbrieven & krant via www.wervel.be/nieuwsbrief. Zo ontvang je updates over de kemp-campagne, agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair trade lokaal, landbouwbeleid, persberichten. Ontvangers van de Wervelkrant kunnen bij aankoop van de Wervelboeken en DVD's 10 % verkrijgen.

U kan ons helpen!

Doe mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou best ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW
IBAN - BE97 5230 8030 3749
BIC - TRIOBEBB

**Giften aan Wervel vzw zijn
45% FISCAAL AFTREKBAAR
vanaf 40 euro op jaarbasis
- mededeling: GIFT**

■ We roepen graag alle mensen, groepen en organisaties op om ons **maandelijks/jaarlijks een bedrag** naar eigen draagkracht te storten.

■ **Schenken en legaten** vormen een andere manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel in uw testament laten opnemen voor een legaat of schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld worden. Met een duo-legaat bespaart u op successierechten en laat u Wervel meegenieten van dat belastingsvoordeel.

Zie ook: wervel.be/steun

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016 53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03 664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499 62 06 51	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

Landbouwbeleid	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be
Grond	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
Agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02 893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal (Lokaal, Eco & Fair)	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Kemp	Patrick De Ceuster	02 893 09 60	patrick@wervel.be
Zaadautonomie & gentechologie	Louis De Bruyn	015 3303 53	louis.debruyn@telenet.be
Soja	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02 893 09 60	luc@wervel.be
De smaak van diversiteit: kookworkshops	Katrien Van Oost	02 893 09 60	katrien@wervel.be
Vorming en educatie	Veerle Devaere	02 893 09 60	veerle@wervel.be
Cerrado	Livia Corpas	0475 87 28 19	liviacorpas@gmail.com
Eiwittransitie	Benny Van de Velde	02 893 09 60	benny@wervel.be

Tenzij anders vermeld, valt de inhoud van de Wervelkrant onder Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.0 België licentie. Overnemen mag voor niet-commerciële doeleinden, mits naamsvermelding en zonder bewerkingen.

De Vlaamse overheid is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze krant.

Met steun van de
Vlaamse overheid

De (on)macht van het woord

Inhoudstafel

Edito	3
Wervel heeft LEF	4
Met Wervel naar Brazilië	5
Ronde tafel Velt, Bioforum & BBL	6
DEBAT	
Duurzaam	9
VLAM	10
Waarom ik Wervel steun	11
LANDBOUWBELEID	
Trans-atlantisch partnerschap	12
Betekenis TTIP voor EU	14
Samenwerken in duurzame voedselketen	15
AGRO-ECOLOGIE	
Agro-ecologie	18
Belgian Agroecology meeting	19
Het Spilvarken	20
ZIEL - Bioboerderij De Zaaier	21
WERVEL IN BEWEGING	
Wervel in Orval	24
Diverse activiteiten	26
NETWERKEN	
Biomarkt Heist op den Berg	28
Poëzie: vrede eten	29
VRIJWILLIGERS Maria en Tine	30
Agenda	32

Dit najaar werd 25 jaar geleden een zaadje gelegd, waaruit begin 1990 Wervel ontstond. Een reden om in 2015 terug en vooral om vooruit te blikken. In de loop van een kwarteeuw zagen we tal van termen het landschap passeren: *duurzaam* - iedereen wil “duurzaam” zijn, vooral economisch dan ; *maatschappelijk verantwoorde soja*; *biologisch*, *agro-ecologisch*; *voedselzekerheid*, *voedselsoevereiniteit*; *transitie*, *transformatie*; *voedselverlies*, *voedselverspilling* en zoveel meer.

Wervel neemt telkens de (mode)woorden in de mond, proeft ze en moet nogal dikwijls misbruikte woorden uitspuwen. Neem nu de koppels van de laatste twee jaren: ‘transitie’, door de agrolobby omgevormd tot *transformatie*, en *voedselverlies*, om niet over *voedselverspilling* te moeten spreken.

Ngo’s en bewegingen mobiliseren al jaren rond de noodzaak dat we tot een radicale transitie moeten komen, in het post-petroleumtijdperk. Landbouw en voedsel zijn daar een belangrijk onderdeel van. Wat blijkt? De regimespelers uit de ‘keten’ (supermarkten, voedingsindustrie, grote landbouworganisaties) proberen deze dringende noodzaak nog wat uit te stellen door ‘transitie’ om te dopen tot ‘transformatie’: dat wat we sowieso doen, gaan we ‘verduurzamen’. Het gaat duidelijk om het knopen van een groene strik om het kapitalisme, om de aarde en haar bewoners zolang mogelijk te kunnen uitpersen. Maakten we al eens niet dezelfde greenwashing mee met de veevoedersector en zijn ‘verduurzaming’ van de sojavoed?

Zulk ketenoverleg krijgt van de Vlaamse overheid steevast veel subsidies. Telkens weer blijkt voor welk landbouw- en voedsel(export)model gekozen wordt.

Parallel loopt er nóg een ketenoverleg: over voedselverlies. Nee, gebruik in deze kringen niet het woord ‘voedselverspilling’. Het gaat hen om het verminderen van wat tot een normaal voedselverlies wordt beschouwd. Nochtans stelde niet alleen 11.11.11. in zijn laatste campagne, maar ook de FAO, dat een derde van de wereldlandbouwproductie verspild wordt.

Woorden kunnen zowel verhullen als openbaren. Heilige woorden worden dikwijls verkracht om belang en macht af te dekken. In de stijl van ‘In God we trust’. Maar soms - even - staat de keizer naakt. Eenlingen, groepen, doen een poging om in de waarheid te leven. De leugen wordt dan doorgeprikt.

Wervel wil zo de volgende jaren tegelijk blijven prikken en meewerken aan een échte transitie.

 De redactie @Wervelvw

Wervel heeft LEF

Januari 1990 werd Wervel in Averbode boven de doopvont gehouden. Reden om anno 2015 stil te staan bij de lange adem om zaken te doen keren, bij waar we nu voor staan en bij wat we de volgende 25 jaar kunnen betekenen.

Wervel is geen doel op zich, maar een instrument om tot een meer sociaal-rechtvaardige en ecologisch verantwoorde landbouw te komen, in Vlaanderen, in Europa, wereldwijd. Tegelijkertijd is het een beweging van mensen, die je niet kan/mag instrumentalisieren. Daarom is ontmoeting levensnoodzakelijk.

We plannen dan ook vier boerderijdagen, samen sporend met de LEF-campagne: Lokaal – Ecologisch – Fair. Daar we al die jaren, 'dankzij' het soja-veevoederverhaal, rond Brazilië werken, organiseren we voor wie wil een reis naar dat land.

Voorlopige agenda

10 januari 'Boeren met lef'. Een dag in De Ploeg te Herselt en in de abdij van Averbode.

9 mei 'Verkopen met lef'. In het kader van een tweede Boerenforum.

September 'Kopen met lef' Tijdens onze jaarlijkse 'Antwerpen boert'.

November 'Eten met lef'. Een feestelijke dag om in te zoomen op voeding.

Over de dagen van mei, september en november verneem je meer in volgende kranten.

LOKAAL★ECO★FAIR

Programma zaterdag 10 januari 'Boeren met lef'

9u30 - 12u.: rondleiding en toelichting door Ronny Aerts in de nieuwe stal van hoeve De Ploeg, Herseltsesteenweg 73, 2230 Herselt

12u30 - middagmaal in de abdij van Averbode

13u45 - 14u30: bezoek aan de abdijhoeve o.a. met het dubbeldoelras 'Fleckvieh'

14u30-16u30 - Ronde Tafel met:

Ronny Aerts, De Ploeg.

Jos Wouters, abt van Averbode.

Nathalie Buntinckx, boerin van de abdijboerderij.

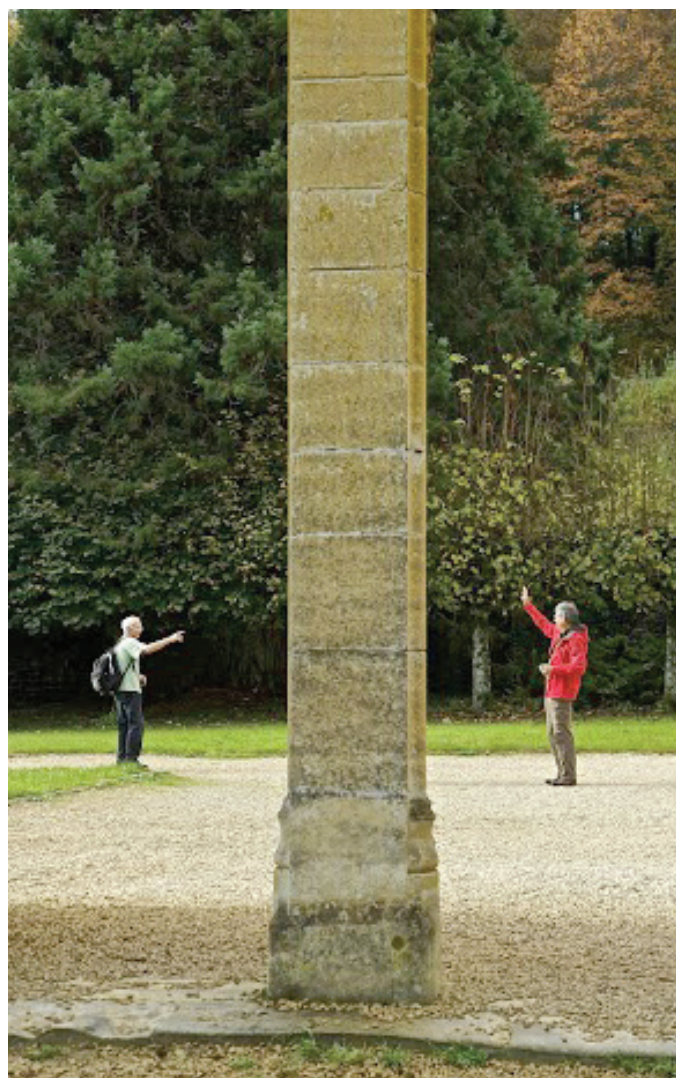
Renaat Devreese, geitenboer van Klemskerke.

Inzet: 'Hoe in deze tijd boeren met lef? Met bijzondere aandacht voor verweving van landbouw en natuur'.

16u30 - receptie met abdijproducten n.a.v. 25 jaar Wervel en nieuwjaar.

Deelname in de onkosten: richtprijs voor niet-AV-leden van Wervel: 30 euro, liefst vooraf te storten op het nummer van Wervel.

Inschrijven verplicht, ten laatste 5 januari bij luc@wervel.be. Aantal deelnemers is beperkt.

Met Wervel naar Brazilië

Jaarlijks gaat een Wervelmedewerker naar Brazilië. Deze keer gaat hij niet alleen, maar met een groep van maximum 15 deelnemers.

Het wordt een gezonde mix van inhoud (waar Wervel voor staat) en toerisme. We doen er alles aan om de prijs zo laag mogelijk te houden, vermoedelijk tussen de 1500 en de 1800 euro.

Sinds 2009 daagden Brazilianen ons uit om hun strijd voor het behoud van de Cerrado te internationaliseren. Daarom staat deze reis in het teken van deze Braziliaanse savanne. We hebben tegelijkertijd de ambitie om ons gezamenlijk (net)werk aan beide kanten van de oceaan te versterken.

Periode: van 6 april tot en met 19 april 2015. Deze dagen doen we minstens in groep. Het staat iedereen vrij om vroeger te reizen of om langer in Brazilië te blijven.

Voorstel gezamenlijk programma

6 april - reizen, tenzij je al vroeger op stap gaat. afspraak om elkaar te vinden: **7 april** om 10u. In Rio de Janeiro.

7-9 april - stadslandbouw in de favela's van Rio de Janeiro" en toerisme in/rond deze voormalige keizerstad.

9 april - met een lijnbus door de bergen van het Atlantisch woud naar Rio Pomba, het zuiden van deelstaat Minas Gerais.

10 april - seminarie in de landbouwschool van Rio Pomba over 'Duurzame landbouw in de Mata Atlântica/het Atlantisch woud'.

11 april - reizen naar hoofdstad Brasília

12 april - sightseeing in Brasília.

13 april - voormiddag: ontvangst op de Belgische ambassade en studievoormiddag op de Ambassade.

13 april - reizen naar Goiânia.

14 april - internationaal seminarie over de Cerrado, met deelnemers van België, Brazilië en Mozambique (omdat momenteel de savanne in het Noorden van Mozambique door Brazilianen wordt ingezaaid met soja)

15-18 april - toerisme in Brazilië, afhankelijk van wat de deelnemers wensen (bv. Salvador da Bahia, Foz do Iguaçu, São Luis, etc.)

18 april - terugvlucht naar Europa, tenzij je langer wil/kan blijven.

Wil je er bij zijn, laat dan vlug iets weten aan Lívia Corpas: liviacorpas@gmail.com of 0475872819.

Inschrijven uiterlijk tegen eind januari 2015. Bij inschrijving ontvang je een brief met meer details en afspraken. Bedoeling is om in februari al met de deelnemers een namiddag samen te komen: kennismaking met elkaar en met het reisvoorstel.

Samen op de weg van agro-ecologie Bioforum, Velt en BBL rond de tafel

Wervel trok naar Antwerpen, meer bepaald naar het kantoor van Bioforum voor een gesprek met zijn voorzitter, Kurt Sannen, met Leen Laenens, voorzitter van Velt en, last but not least want toch een beetje buiten het gewone gezichtsveld van de landbouw, met de voorzitter van de BBL, Vera Dua. Luc Vankrunkelsven stelde de vragen.

Luc Even voorstellen...

Kurt Bioforum verdedigt de belangen van zijn leden, bio-boeren, -verwerkers en -winkeliers, maar houdt het daar niet bij. We hebben een maatschappelijk doel. We gaan voor een transitie naar een agro-ecologisch voedselsysteem. En waar komt dat vandaan?

Leen Inderdaad, Velt. Bioforum is gegroeid uit Velt. In het begin was VELT een vereniging van zowel bio-boeren als ecologische tuiniers. De boeren hebben na een aantal jaren hun eigen organisatie opgericht. Velt vertegenwoordigt nu nog de consumenten in Bioforum. We vieren dit jaar onze 40 jaar. Een feest waar we niet zozeer achterom kijken, maar vooruit en we willen opnieuw pionieren, ondersteunen wat aan de basis ontstaat rond samentuinen, stadslandbouw en volkskeukens. Niet toevallig dat we hier samenzitten met BioForum en ook met BBL, want we willen alle drie een agro-ecologische toekomst.

Vera Vroeger zouden we hier inderdaad niet samen gezeten hebben.

De Bond Beter Leefmilieu was, als koepel, vooral bezig met de 'klassieke' milieuproblemen zoals vissterfte in de rivieren, zware luchtverontreiniging door de industrie. Nu richten we ons vooral op de transitie naar een duurzame samenleving. De ecologische crisis los je niet op zonder bv. ook de economische en financiële crisis aan te pakken. Je moet de hele maatschappij veranderen. En vanuit die brede benadering zijn we ons ook uitdrukkelijk op landbouw gaan toeleggen. Aan de thema's energie, mobiliteit, open ruimte en kernversterking, materialen en grondstoffen hebben we sinds een goed jaar het thema landbouw toegevoegd. Let wel, dat is van onderuit gegroeid. Vele van onze lidorganisaties zijn met landbouw bezig.

Leen Ook voeding?

Vera Jawel. De vermindering van de vleesconsumptie is een prioritair thema voor de volgende jaren. Daarnaast willen we het platform agro-ecologie verder uitwerken.

Luc Ik hoor hier "agro-ecologie" en "transitie" vallen.

"Agro-ecologie is geen boek dat al geschreven is, we moeten het zelf schrijven."

“ Er zijn heel wat boeren die het zeer goed doen, ook financieel, juist doordat ze niet meestappen in het industriële landbouw-model en alternatieven zoeken. ”

Vera Dua in radio-debat met Piet Vantemsche van De Boerenbond

Kurt Ja, geen groen sausje, geen transformatie van het bestaande systeem. We hebben in de landbouwschool geleerd zoveel mogelijk patatten per hectare te winnen, zonder na te denken over de milieugevolgen en de socio-economische context.

Vera We moeten inderdaad anders gaan denken: hoe kunnen we de hele wereldbevolking, vandaag en morgen voeden op een duurzame en rechtvaardige manier en ervoor zorgen dat de boeren daarvoor een deftig inkomen krijgen. Het instrument daarvoor is de agro-ecologie.

Leen Het zal niet eenvoudig zijn dat aan de man te brengen. Het gaat, zoals Harald Welzer zegt, om een nieuwe vorm van denken (*‘Zelf denken: een leidraad voor verzet’*). En het eerste dat we moeten doen is, zoals Marjolein Visser het de deelnemers aan “Voedsel Anders”, waaronder vele wetenschappers in Wageningen, voorhield: af-leren.

Kurt Toch is het niet nieuw. Toegegeven, ik moet tot de tijd van mijn grootvader teruggaan. Niets mocht verloren gaan, zelfs geen nagel. Wij hebben opgebruikt. Nu ontdekken we weer de waarde van kringlopen.

Vera Goed dat jij het in de praktijk ontdekt, zo ga je anders denken. Zaak is dat denken breder ingang te doen vinden. We hebben nieuwe modellen nodig die op het terrein kunnen gebruikt worden. En daarvoor is er een sterke beweging nodig en ook ondersteuning vanuit de wetenschap.

Het systeem in crisis

Luc Nog veel werk aan de winkel. Keren we even terug naar het vertrekpunt: de huidige situatie, onder meer het feit dat België landbouwproducten exporteert ... en soms niet meer.

Leen Het Russische verbod op de invoer van peren leidde tot een crisis. Waarom? Omdat boeren, in dit geval fruitteilers, meegezogen werden in een landbouw gericht op export en daartoe werden aangezet om alleen nog Conférence te gaan telen.

Kurt De boeren zijn inderdaad slachtoffers van de export en de hele omkadering van de liberale markteconomie met subsidies, de ene keer om een grotere stal te zetten, de andere keer om ermee te stoppen. Het zijn de boeren niet die keuzes kunnen maken. Er is van bovenaf een grote keuze gemaakt, een ideologische keuze.

Vera Toch zijn er die uit het systeem stappen.

Kurt De bioboeren bijvoorbeeld.

Leen Maar ook daarbuiten, zoals we onlangs op het boerenforum in Lovendegem mochten ervaren. En ook bij de burgers is er druk om uit het marktsysteem te stappen.

Kurt In agro-ecologie gaat het niet alleen om technische ‘innovatie’, maar om sociale vernieuwing, denk maar aan CSA, groentenabonnementen, voedselteams en nog veel meer. Morgen komen mijn klanten helpen bij de bietenoogst. Daarna houden we een pensenkermis, waarvoor een fruitteiler uit de buurt appelmoes levert en ook zijn klanten meebrengt. Zo ontstaat een gemeenschap van betrokkenen die meer zijn dan alleen onze klanten.

Leen Nog iets over de peren. Het is toch godgeklagd dat de overheid geld geeft om ze laten hangen en zo voedsel-verspilling organiseert en dat het publiek enkel reageert door meer peren te eten. Terwijl zo’n crisis het moment was om het systeem zelf met de vinger te wijzen.

Luc Over naar een andere crisis, die niet van gisteren is...

Vera Onze varkens, bedoel je. Indertijd werd omwille van de zware verontreiniging door mest een warme sanering ingevoerd, gekoppeld aan een vergunningenstop. Nogal wat uitbollende boeren hebben daaruit een appeltje voor hun oudedag-dorst gehaald, maar het resultaat was wel een structurele daling van de veestapel en een vermindering van de milieudruk. Intussen is uitbreiding opnieuw mogelijk en zitten de varkens weer in de lift. En is het mestprobleem nog steeds niet onder controle. De Vlaamse landbouw blijft zich oriënteren op de export en de ecologische en sociale kosten worden afgewenteld op de samenleving.

Het kan anders

Luc Laten we na de crisissen toch eens naar enkele lichtpunten kijken. Beginnen we met de boer onder ons.

Kurt Vleesboer om precies te zijn en dat met het Kempische koeienras.

Luc Dat je van uitsterven hebt gered.

Kurt Misschien, ik kon niet anders, dit was het ras van mijn voorouders. En toch is dit geen Bokrijk. Er zijn intussen zo’n 600 ingeschreven dieren. Ze gedijen goed in natuurgebied, omdat ze gemakkelijk ruwvoeder

“De overheid geeft geld om peren te laten hangen en organiseert zo voedselverspilling en het publiek reageert enkel door meer peren te eten. Terwijl zo’n crisis het moment was om het systeem zelf met de vinger te wijzen.”

verteren. Goed vlees? Vraag het aan mijn klanten. Goede melk? Ja en veel ook, aldus collega Mouton uit Oost-Vlaanderen die me zegt dat ze iets minder melk geven dan zijn Holsteins, maar langer meegaan.

Leen Dat is agro-ecologie in de praktijk.

Kurt Alleen jammer dat we niet meer steun krijgen vanuit het wetenschappelijk onderzoek.

Luc Toch graag nog lichtpunten.

Vera Jan Douwe van der Ploeg besluit uit zijn jarenlang onderzoek dat er heel wat boeren zijn die het zeer goed doen, ook financieel, juist doordat ze niet meestappen in het industriële landbouwmodel en alternatieven zoeken. Ook bij ons zien we dat bijvoorbeeld korte keten-initiatieven en CSA-boerderijen heel succesvol kunnen zijn.

Leen Er zijn meer bondgenoten of toch mogelijke bondgenoten. Te beginnen bij zoekende boeren. Ze zijn niet allemaal “bio”, maar toch behoorlijk ecologisch en ook sociaal.

Vera En ze proberen ook onafhankelijker te worden van de vrije markt door een eigen lokaal netwerk uit te bouwen waardoor de directe band met de consument verstevigd wordt.

Kurt Ik ben het ermee eens dat we met allerlei boeren de transitieweg moeten opgaan. Want agro-ecologie

is geen boek dat al geschreven is, we moeten het zelf schrijven. Burgers mogen meeschrijven, ook vanuit allerlei hoeken.

Vera De milieubeweging is er klaar voor en wil zeker mee aan de kar duwen...

Leen Velt ook. Velt-leden doen al veel samen. En daarbuiten zijn er nog heel wat mensen die dingen samen doen, samen tuinen, delen, koken, eten, enz. We lanceren op ons verjaardagsfeest een nieuw logo en de bijhorende slagzin, ons motto, is niet voor niets: samen eco actief.

Vera Nog een onmiskenbare bondgenoot is de derde wereldbeweging. Nogal wat campagnes spelen in op voedsel en landbouw.

Leen En meer van die campagnes leggen de link met voeding en landbouw hier.

Kurt Als ik het op kleine schaal bekijk, zie ik Natuurpunt’ers die in het natuurbeheerd gebied komen werken, waar ik mijn koeien laat grazen, zie ik boeren die elkaar helpen, zie ik klanten die zich mee inzetten en verantwoordelijkheid nemen, zie ik boeren en VELT-mensen en anderen zonder dat het nog duidelijk is wie voedsel produceert en wie het consumeert en ik zie het landschap, de ecologie, waarin al die mensen zich bewegen ... op de weg van agro-ecologie.

Samen met 16 andere organisaties richtte Wervel eind april 2014 de coöperatie De Landgenoten op. Inmiddels kent De Landgenoten ook een gelijknamige stichting. Beide, coöperatie en stichting, willen landbouwgrond ter beschikking stellen van bio-boeren. Ze trekken spaargelden en schenkingen aan van geëngageerde burgers

om samen landbouwgrond aan te kopen. De Landgenoten sluit vervolgens een contract met een bio-boer die de grond zijn hele loopbaan lang kan bewerken.

Wil je De Landgenoten steunen? Maak De Landgenoten mee bekend en volg ons op facebook. Op de website www.delandgenoten.be lees je hoe je aandeelhouder wordt of op welk rekeningnummer je een bedrag kan schenken.

Debat ja och ... nee bwa toch! ...

Er is een tijd geweest dat Wervel in Boer&Tuinder kon publiceren, zij het alleen over het verre Brazilië. We blijven daar Lutgart De Bruyne zaliger dankbaar voor. De laatste jaren wordt nogal wat van ons gedachtegoed opgenomen in vilt.be en zie, de laatste maanden komen er heel wat inspirerende bijdragen in Landbouwleven. We nemen hier één brief graag van over.

DEBAT

Duurzaam

‘Duurzaam’ moet zowat het meest verkrachte woord zijn van de laatste twintig jaar. Vele landbouwsystemen of deelsystemen hebben niets met duurzaam te maken. Landbouwsystemen die negatief werken op duurzaamheid, zoals mestverwerking, ggo of genomics worden naar voor geschoven als duurzaam. Het is natuurlijk wel gemakkelijk, want er is geen enkel lastenboek voor. Ik zou op veel bedrijven liever de tractor dan het vee zijn. Veel boeren hebben namelijk meer aandacht voor het onderhoud van hun tractor dan voor het welzijn van hun vee. Veel landbouwhuisdieren komen nog 1 keer in hun leven buiten, namelijk voor de dood met de kogel of electrocutie. Rundvee en varkens zijn als zoogdier veel dichtere familie van het zoogdier “mens” dan kippen (vogels), de andere industriële tak. Die dieren die hun hele leven voor de mens gewerkt hebben, in gevangenschap gehouden, hebben hun hele leven geen misdaden begaan. Op de dag dat ze dood meer waard zijn dan levend komt het genadeschot (uit dank).

“Ik zou op veel bedrijven liever de tractor dan het vee zijn.”

Neem nu genomics, met de steeds verder gaande inteelt. Men is “soortgenoten” aan het selecteren die binnen 100 m (melken, eten, mesten, slapen) zoveel mogelijk produceren. Tegen welke prijs? Hoeveel melkkoeien in West-Europa hebben nog het genot hun kalf te zogen en moederliefde te mogen tonen.

De zogezegde boer van vandaag en de “toekomst”, is geen boer maar ondernemer. Het belang voor een gezonde bodem, leefomgeving, natuur en biodiversiteit ebvtolledigwegvan en wordt vervangen door aankopen van kunstmest, zaad, pesticiden en krachtvoerders. Die productiemiddelen vervangen de zorg om ons levend kapitaal. Grond en dieren degraderen tot machines of nog minder. Gezond voedsel komt niet op de eerste plaats. Het is nu massaproductie van grondstoffen voor de grootindustrie aan zo goedkoop mogelijke prijzen. Voor een duurzame landbouw moeten ecologie en klimaat (wat het voortbestaan van onze aarde inhoudt) op de eerste plaats komen. En dat gaat beter als men voedsel rechtstreeks voor de consument wil produceren, en die consument er een inspanning voor over heeft.

Dirk Mouton, boer uit Lovendegem
Uit *Landbouwleven*, 12/9/14

Tal van middenveldorganisaties ondertekenden eind november een gezamenlijke tekst:

“Vleespromotie is geen boodschap van algemeen nut”

Wervel is één van de oproepende organisaties.

Debat misschien hmm ... absoluut! ...

VLAM, regendanser tijdens de moesson

Hoe je het ook wendt of keert - als marketing de missie is, ben je geketend.

VLAM (Vlaams Centrum voor Agro & Visserijmarketing) incasseerde de laatste tijd hevige kritiek, o.a. in De Standaard over zijn promotieactiviteiten van melk en vlees.¹ Dit naar aanleiding van een onlangs gepubliceerde Zweedse studie die melk drinken met verschillende gezondheidsproblemen associeert. VLAM wordt ervan beticht commerciële interesses boven wetenschappelijke correctheid te plaatsen en hiermee de volksgezondheid te schaden.

Op zijn website reageert VLAM op dit commentaar. De organisatie beweert volgens de adviezen van de Hoge Gezondheidsraad te handelen en wijst erop dat niet één enkele studie doorslaggevend is in een complexe materie. Over de maatschappelijke rol merkt het op: “Want VLAM is dan wel een marketingorganisatie ... maar wij werken wel binnen een maatschappelijke context”. Ook als de missie het promoten van producten is, blijven alle activiteiten “binnen de contouren van een gezond en evenwichtig voedingspatroon”.²

Dat is goed gezegd, maar het is door handelingen dat men kleur bekent. Gelukkig hoeven we niet ver te zoeken. De Belgian Meat Office, een VLAM initiatief, hield op 16 oktober een debat met de veelzeggende titel “Hoe houden we vlees op het menu?”.³ Nu is het welbekend dat de gemiddelde Belg, en Europeaan, teveel eiwitten en vetten binnen krijgt uit dierlijke producten en dat overmatig vleesgebruik geassocieerd wordt met obesitas, hart- en vaatziekten en verschillende kankers. Maar dit is blijkbaar niet zo gewichtig. Wat échte zorgen baart, is de voorzichtige daling in vleesconsumptie die zich momenteel in België en Europa voltrekt. Een mooi staaltje maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Wie probeert VLAM om de tuin te leiden, als het zich voordoet ‘gebalanceerd’ te zijn? De consument natuurlijk, en op meerdere vlakken. Na zovele publicaties is het een schande om te moeten herhalen dat vlees ‘Van bij ons’ deels uit grondstoffen bestaat die van de andere kant van de wereld naar ons toe worden gesleept. Soja uit Zuid Amerika die ecologische en sociale ravage

aanricht, is iconisch, maar ook maïs en andere granen uit de Amerika’s zijn geliefd.

Het Franse concept ‘terroir’ wordt steeds meer toegepast om aan te duiden hoe het samenspel tussen geografie, geologie, klimaat, genetische variëteit en cultuur een stempel drukken op de smaak en kwaliteit van landbouwproducten. Dat is precies waar het Van bij ons imago naar refereert. Maar heeft deze Arcadische beeldvorming ook maar iets te maken met de realiteit? Neem nu een gemiddeld varken. Het zal me een worst wezen wáár deze in een afgesloten stal volgens gestandaardiseerde productiemethoden wordt grootgebracht. Dit kan Vlaanderen, maar net zo goed Nederland, Denemarken, Spanje of Bretagne zijn. Het zal toch nooit de Vlaamse bodem proeven.

VLAM is als een regendanser tijdens de moesson: het smeert ons water aan, terwijl we verzuipen. En dat met publieke middelen.

VLAM is als een regendanser tijdens de moesson: het smeert ons water aan, terwijl we verzuipen. En dat met publieke middelen. Eén ding moet duidelijk zijn, zolang boeren om het even waar hun producten moeten slijten om investeringen af te lossen, zal VLAM de marketing verzorgen, ongeacht de wijdere maatschappelijke gevolgen. Zo is de huidige missie. Hoog tijd voor een serieus debat over ten eerste – aanwending van overheidsgelden en ten tweede – wettelijke aansprakelijkheid voor gebruik van misleidende informatie voor commerciële doelen.

Nikolai Pushkarev

¹ Karel Verhoeven, Gezondheid wint van de agro-industrie, 29/10/2014, De Standaard

Maxie Eckert, Voedingsdriehoek onder vuur. Melk kan uw gezondheid schaden 29/10/2014, De Standaard

Dieter de Cleene, Wetenschap misbruikt als marketingmachine, 31/10/2014, De Standaard

² <http://www.vlam.be/nl/news/14838/reactie-vlam-op-gezondheid-wint-van-agroindustrie>

³ <http://www.freshfrombelgium.com/nl/sector/belgian-meat-office/news-detail/1410/hoe-houden-we-vlees-op-het-menu>

anderzijds ... euh tja ... ja ik ben voor!

Olivier De Schutter, een Wervelaar? :

“Wij Belgen eten ongeveer 90 kilo vlees per jaar. Dertig kilo is nochtans voldoende voor een evenwichtige voeding. Om aan onze vleesbehoefte te voldoen, worden in de ontwikkelingslanden enorme oppervlaktes landbouwgrond ingenomen om soja voor veevoeder te

produceren. Hetzelfde geldt voor onze biodiesel. Toch wel absurd: opdat wij onze steak zouden kunnen eten en om onze wagens te voeden, verhinderen we dat mensen in bepaalde landen zich gezond kunnen voeden.”

DEBAT

Wervel kan slechts onafhankelijk blijven door uw steun. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Waarom ik Wervel steun:

We stonden mee aan de wieg van Wervel. Waarom waren wij erbij? Omdat we achter de missie en doelstellingen van Wervel staan. We hebben het moeilijk met al wat onrechtvaardig is. We waren ons ervan bewust, en nu nog, dat er in de landbouw heel wat onrecht geschiedt, zowel hier in het Noorden, als in het Zuiden. Noord en Zuid kun je trouwens niet meer loskoppelen. De industriële landbouw heeft heel veel kapot gemaakt: voor de producenten zelf die verplicht worden in een bepaald "systeem" te werken, waarin ze zichzelf niet meer kunnen zijn; voor de consumenten die georiënteerd worden om bepaalde producten te kopen die soms helemaal niet goed zijn voor hun gezondheid; voor boeren en boerinnen in het Zuiden die soms gedwongen worden producten te verbouwen als "arbeiders voor de export" terwijl ze zelf honger lijden; voor het milieu dat meer en meer vervuild werd en wordt. Daarbij komt dat het beleid van de politici meestal gericht is op de vrijhandel, waar het voornamelijk gaat om geld.

De laatste jaren zijn er andere fenomenen opgedoken: landroof waarbij de kleine boeren hun gronden verliezen, mijnexploitaties in het Zuiden waarbij de boeren en boerinnen verplicht worden hun land af te staan (zelfs zonder veel compensatie), voedselspeculatie, het voedsel bestemd voor de mensen dat gebruikt wordt voor de benzine van auto's, de verspilling van een derde van het geproduceerde voedsel, terwijl één mens op acht honger lijdt (II.II.II-campagne 2014). Uiteraard is de lijst is nog niet volledig...!

Heel wat onrecht dat we niet kunnen aanvaarden. Wervel komt op voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw. Met velen willen we ons achter deze visie en missie scharen. En daarom willen we ook de beweging blijven steunen, opdat we samen kunnen blijven opkomen voor meer rechtvaardigheid in onze "landbouwwereld".

Luce en Luc Bonte-Mussche

Tussen alle 'boodschappen voor algemeen nut' waarmee we in de media om de oren worden geslagen is het lezen van de Wervelkrant een verademing, een hoopgevend getuigenis en een mooi vormgegeven inspiratiebron voor elke consument die zich wil verzetten tegen de supermarktverslaving. Jullie verdienen al onze steun dubbel dik. En we zullen het voortzeggen, beloofd! Veel succes nog, zowel hier als in Brazilië!

Luc en Yvette

Het Trans-Atlantisch Partnerschap inzake Handel en Investerings

TTIP staat voor Transatlantic Trade and Investment Partnership tussen de VS en de EU. De grote doelstellingen zijn vrijhandel (afbouw van douanetarieven, afbouw van de niet-tarifaire handelsbelemmeringen), vrijheid van investeringen, bescherming van intellectuele eigendom. Aangezien heel wat handelstarieven tussen beide grootmachten nu al vrij laag zijn, ligt de nadruk vooral op het afbouwen van niet tarifaire handelsbelemmeringen in diverse zwaarwichtige economische sectoren zoals de auto-industrie, de chemische en de farmaceutische industrie. De meerwaarden ervan voor beide partners worden voorgesteld als: meer handel, meer welvaart en meer jobs. De onderhandelingen zijn gestart in februari 2013, met het oog op een akkoord in juni 2015.

Maar het TTIP, waarvan de 7de onderhandelingsronde in oktober 2014 plaats had, is controversieel: voorstanders verwachten economische groei en banen, tegenstanders een aantasting van de Europese souvereiniteit, oneerlijke concurrentie en verslechtering van het milieu. Er is groeiende kritiek van het "middenveld" in Oostenrijk, Frankrijk,... Prof. Ferdi De Ville van de Ugent stelde in De Morgen van 17 juli 2014: "We moeten de vraag durven stellen, en daarmee komen we bij de kern van de zaak, of dit vrijhandelsakkoord een andere aanpak van de verschillende crises (naast euro/economische ook klimaat- en sociale crisis) niet onmogelijk zal maken."

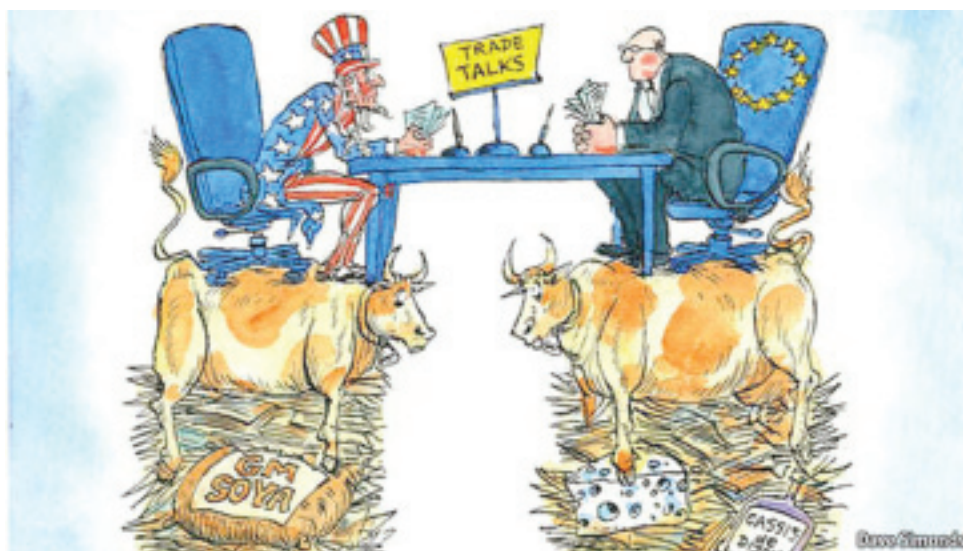
In wiens belang?

In 1990, kort na de val van de Berlijnse muur, kwam er vanuit de Europese Commissie een nieuwe impuls voor de trans-Atlantische samenwerking¹. Die leidde in 1995 tot de zogenaamde Trans-Atlantic Business Dialogue: een drukkingsgroep en denktank van de grootste Amerikaanse en Europese multinationals die dankzij lobbywerk een grote invloed had op de wetgeving in beider thuisbasis. In 2007 richtten beide grootmachten de Trans-Atlantic Economic Council (TEC) op, die zou moeten instaan voor een versnelde doorvoering van de trans-Atlantische harmonisering van het sociaal-economisch speelveld. In die TEC waren groepen actief van politiek-economische actoren, zoals het TPN (Trans-Atlantic Policy Network, opgericht in 1992), dat zakenlui, patroonsorganisaties en EU- en VS-politici groepeerde.

Hierin zitten bekende namen zoals Nestlé, Coca-Cola, BASF, Pfizer, Siemens enz. Ook de Kamer van Koophandel van de VS en de Europese Ronde Tafel van Industriëlen (ERT)² hebben er hun plaats. Het is vanaf 2007 dat het TPN actief en openlijk aanstuurt op rechtstreekse onderhandelingen voor de oprichting van een grote trans-Atlantische markt tegen 2015. Vanaf 2011 ging de TEC, na een Amerikaans-Europese top, over tot de oprichting van een High Level Working Group on Jobs and Growth, die in februari 2013 voorstelde een partnerschap of samenwerkingsakkoord als stapsteen naar wederzijdse openstelling van beide markten voor handel en investeringen, waardoor verder gegaan zou worden dan de vroegere handelsakkoorden.

En de WTO?

Men kan zich terecht afvragen waarom er zoveel werk gemaakt moet worden van bilaterale handelssamenwerking, terwijl er toch een Wereldhandelsorganisatie (WTO) bestaat die sedert 2001 moeizaam probeert een nieuw globaal vrijhandelsakkoord te bereiken. Immers, wanneer we de grote doelstellingen bekijken, zoals onder meer de afbouw van de douanetarieven of de vrijheid (lees bescherming) van buitenlandse investeringen, dan zijn dit eigenlijk dezelfde thema's als deze waarover in de WTO onderhandeld wordt. De reden waarom er dan toch naar bilaterale of multilaterale onderhandelingen gegrepen wordt is dat de Derde Wereldlanden het spel in de WTO te ongelijk vonden, waardoor er al sedert jaren geen uitzicht meer is op een wereldwijd akkoord. Een ander belangrijk motief is de economische crisis. Het zo snel mogelijk creëren van één trans-Atlantische

economische ruimte, een eengemaakte markt met 800 miljoen consumenten, zou een grotere ademruimte kunnen bieden aan multinationale ondernemingen die onderling concurreren en opboksen tegen de grenzen van omzet en winsten, maar die ook moeten afrekenen met handelsbarrières en met voor hen hinderlijke verschillen tussen de verschillende sectorale wetgevingen in de VS en de EU.

Tenslotte is er de voortdurende evolutie van politiek-economische belangen en het streven naar nieuwe evenwichten op het wereldschaakbord. Zo was na de Tweede Wereldoorlog het Marshallplan en later de oprichting van de EEG, voor de VS onder meer een strategisch instrument om de invloed van de Sovjet-Unie te temperen. In de huidige tijd is er de sterk groeiende politieke en economische invloed van China. Om die invloed tegen te gaan werden andere invloedssferen gecreëerd, zoals het pas afgesloten vrijhandelsverdrag tussen de EU en Canada en het Trans-Pacific Partnership (TPP)³, of worden bestaande invloedssferen verstevigd, wat de bedoeling is van het TTIP.

Becijferde opbrengst...

Volgens het meest optimistische scenario van de "evaluatie vooraf" van de Europese Commissie⁴ komt er dankzij het TTIP voor de EU een stijging van het BBP op jaarbasis met 58 à 119 miljard euro en voor de VS een stijging met 50 à 96 miljard euro, en dit binnen de 13 jaar. Dat zou respectievelijk 0,5% en 0,4% zijn van het BBP van de EU en de VS. Dit zijn relatief zeer lage cijfers, waarvan bovendien mag aangenomen worden dat de "toe-eigening" zeer ongelijk verdeeld zal zijn. Het is immers de vraag of vooral de grote bedrijven en aandeelhouders hier beter zullen van worden, dan wel of er meer en betere jobs gecreëerd zullen worden. Ondertussen zijn deze cijfers al vanuit diverse zijden in vraag gesteld⁵.

Naast de vooropgestelde economische baten, zullen andere effecten vooral kwalitatief van aard zijn, maar daarom zeker niet onbelangrijk. Het eerste effect zal wellicht de schaalvergroting zijn en daarmee samenhangend de verdere concentratie van de momenteel al grootste ondernemingen. Die schaalvergroting en concentratie zullen het gevolg zijn van "het effenen van het speelveld" door de afbouw van handelsbelemmeringen. Wat vooral speelt is het afbouwen, of het heroriënteren in de toekomst, van zoveel mogelijk beschermende en verschillende wetgevingen, naargelang het land: sociale bescherming van werknemers, van verschillende loonbarema's voor hetzelfde werk, indexering van lonen, handels- en productienormen die gebaseerd zijn op milieu- en gezondheidsvoorschriften enz.

Terecht wordt gevreesd voor een nivellering naar beneden, zowel op sociaal als ecologisch vlak. Die vrees wordt nog verder onderbouwd door andere feiten,

zoals het feit dat de onderhandelingen er gekomen zijn op vraag van de wereld van multinationals. Bovendien is het dossier zeer technisch en zeer ondoorzichtig voor het grote publiek. In theorie zijn het de lidstaten van de Europese Unie die een onderhandelingsmandaat toekennen aan de Europese Commissie (Commissaris voor Handel, vanaf 1 november 2014 is dit Cecilia Malmström, in opvolging van Karel De Gucht), maar binnen de lidstaten is hierover weinig of geen publiek debat. Ook de leden van het Europees Parlement moesten tot hertoe vrede nemen met wat de Commissaris hen wou vertellen.

Een ander element is de voorgenomen geschillenregeling (Investor to State Dispute Settlement, ISDS), waardoor de autonomie of macht van de lidstaten en/of van de overkoepelende bestuursorganen (verder) dreigt uitgehold te worden door het installeren van een soort autonome rechtbank: een arbitragehof dat boven de diverse overheden staat. Een bedrijf dat zich in een bepaald land benadeeld voelt door een voor haar nadelige sociale of milieuwetgeving of door een overheidsbedrijf dat eventueel een grotere bescherming krijgt, kan hiertegen dan een klacht neerleggen bij dit arbitragehof, met het risico dat de overheid opdraait voor de schadeclaim⁶. Uiteindelijk is het de belastingbetaler die de rekening betaalt.

Besluit

Het voorliggend ontwerp van nieuw handelsverdrag kan niet voorgesteld worden als het nieuwe manna. Kritische mobilisatie is zeker noodzakelijk.

Wies De Troch

¹ In een resolutie "die de noodzaak van gemeenschappelijke standpunten en samenwerking in de nieuwe wereld" benadrukte. Geciteerd door Henri Houben, "De grote Trans-Atlantische Braderie", Marxistische Studies nr. 105, Brussel, maart 2014.

² De ongeveer 50 leden van de ERT staan aan het hoofd van de machtigste industriële groepen van Europa. Ze vertegenwoordigen een totaal zakencijfer van 1000 miljard euro en hebben 6,6 miljoen werknemers in dienst.

³ In totaal zitten hiervoor 12 landen rond de tafel: Singapore, Nieuw-Zeeland, Chili, Brunei, Australië, Peru, Maleisië, Vietnam, Canada, Mexico, Japan, de VS.

⁴ "Feiten of fabels: 7 claims over TTIP", Platform Authentieke Journalistiek, TNI en SOMO, Beunder et al, juni 2014

⁵ Zie bvb. het rapport « Assess TTIP : Assessing the claimed benefits of the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). Final report » (http://www.guengl.eu/uploads/plenary-focus-pdf/ASSESS_TTIP.pdf), gepubliceerd door Austrian Foundation for Development Research. Zie ook "Feiten of fabels. 7 claims over TTIP" (SOMO, juni 2014) over de beweerdte voordelen van het TTIP voor Nederland

⁶ De Commissie zelf heeft een publieke consultatie georganiseerd rond het ISDS-mechanisme, waaraan veel Europese burgers hebben deelgenomen en zich tegen dit mechanisme hebben uitgesproken. Maar de manier waarop de Commissie de resultaten van deze consultatie zal behandelen blijft zeer onduidelijk. Overigens kan de toegevoegde waarde hiervan betwijfeld worden, gezien de behoorlijk functionerende bestaande rechtssystemen.

Wat betekent TTIP voor de EU landbouw?

Een impact assessment gedaan op verzoek van het Europees Parlement geeft weinig reden tot euforie. Hoewel het onduidelijk blijft hoe het verdrag er precies uit zal zien, voorspelt het gehanteerde scenario de volgende effecten tegen het jaar 2025:¹

- ★ Toegevoegde waarde in de EU landbouw daalt met 0,5% (en stijgt met 0,4% in de VS). In de Benelux daalt de gemiddelde toegevoegde waarde met 0,8% met een 2,7% daling in de melksector;
- ★ Tegen 2025 groeit EU export met 60% en import met 120%. De EU handelsbalans verslechtert terwijl de trend sinds eind jaren 1990 juist omgekeerd is: de groei van EU export is groter dan die van import. (nvdr. Er valt voorts te verwachten dat door de stijging in handelsbewegingen de CO2-uitstoot zal toenemen);
- ★ Handel (zowel import als export) groeit het meest in rood vlees, melkproducten en suiker.² In de EU zullen de zoogkoe-, granen- en pluimvee sectoren voornamelijk bedreigd worden, terwijl voor melkproducten, wijn en producten met geografisch beschermde indicaties de exportmogelijkheden zullen toenemen.
- ★ Consumenten zullen waarschijnlijk van lagere voedselprijzen kunnen 'genieten'.

De assessment heeft niet gekeken naar eventuele impacts van investeringen of naar de structuur van de landbouwsector. Aangezien de VS zo'n 2 miljoen boeren heeft met gemiddeld 180 ha per bedrijf³ en de EU 12 miljoen boerenbedrijven met gemiddeld 14 ha,⁴ zal dit de trend tot concentratie van ondernemingen in de EU waarschijnlijk versnellen.

Door het wegvallen van de handelsbelemmeringen mag verwacht worden dat de concurrentie in landbouwgrondstoffen en voedingsmiddelen nog zal toenemen, wat ook gevolgen zal hebben voor de Europese landbouwprijzen. Lagere prijzen zullen nog meer boeren wegduwen uit hun beroep en zullen de schaalvergroting in de landbouw nog versnellen en doen toenemen.

Wat met het aanbod en de kwaliteit van voedingsmiddelen?

Binnen de Europese Unie geldt nu het principe van wederzijdse erkenning van kwaliteitsnormen van voedingsmiddelen tussen de verschillende lidstaten onderling. Indien een lidstaat strengere normen hanteert dan deze die opgelegd zijn door Europa, dan is dat uiteraard toegelaten, maar de invoer uit een andere lidstaat van voeding die geproduceerd werd aan minder strenge normen, maar nog wel conform met de EU-wetgeving, kan niet belet worden. Dit leidt ertoe dat in elk land verschillende kwaliteitsstandaarden naast elkaar bestaan op de markt.

Welnu, dit principe wordt ook beoogd met het TTIP. Het is bekend dat de VS het voorzorgsbeginsel niet hanteert, in tegenstelling met de EU. Zo is het gebruik van bepaalde hormonen of andere middelen in de vetmesting van vee in de VS wel toegelaten, evenals GGO-voedsel, e.a.⁵ Het risico is reëel dat voedsel waarop dergelijke minder strenge voedselkwaliteitsnormen toegepast zijn gaandeweg het kwaliteitsniveau, dat nu al heel wat gradaties vertoont op de interne Europese markt, (verder) naar omlaag duwt. De Commissie zegt wel dat er geen compromissen gesloten zullen worden over iconische thema's zoals hormonen en GGO's, maar dit wordt alsnog in diverse kringen met wantrouwen of ongelooft onthaald.

In elk geval geeft de Europese Commissie toe: de handelsagenda "zal ons steeds meer confronteren met het spanningsveld tussen onze interne regels en externe liberalisering".⁶

Nikolai Pushkarev

¹ Studie uitgevoerd op verzoek van het Europees Parlement: Risks and opportunities for the EU agri-food sector in a possible EU-US trade agreement (2014)

² Voor sommige producten, zoals vlees, zijn de verhandelde volumes zo klein dat de verwachte toename in handel van 400% geen grote impact zal hebben op de omvang van invoer.

³ Europese Commissie MEMO (2013), The common agricultural policy (CAP) and agriculture in Europe – frequently asked questions

⁴ Europese Commissie (2013), Rural development in the EU: Statistical and economic information

⁵ In de veehouderij is Ractopamine als groeistimulerend middel sedert 1997 verboden. Onder meer in de VS is Ractopamine nog steeds toegelaten. 60 tot 80% van de varkensstapel in de VS wordt ermee behandeld.

⁶ Europese Commissie (2010), Trade, growth and world affairs: Trade policy as a core component of the EU 2020 strategy, p. 4

Samenwerken aan een duurzame voedselketen

“Economie en duurzaamheid” in principe zou er geen tegenstelling mogen bestaan.

Immers, de echte betekenis van “economie” is : “huishouden”, en wel zodanig dat alle deelnemers van het huishouden op een gelijkwaardige manier aan hun trekken komen én ze allemaal betrokken zijn in de organisatie ervan, iedereen met zijn/haar talenten en vaardigheden. Zodanig dat het huishouden als geheel efficiënt gerund wordt en er ruim genoeg tijd kan overblijven voor zingevende sociale en culturele ontwikkeling. En bovendien: huishouden met respect voor de leveranciers: de natuur, zijnde het geheel van alle natuurlijke elementen en “hulp”bronnen.

In die zin is het hedendaags overheersend gedachtegoed over de noodzaak van concurrentie en competitiviteit voor het efficiënt en optimaal functioneren van de economie, minder evident dan het lijkt. Wie niet vlugger, niet sterker, niet slimmer, niet innovatiever, niet goedkoper,... is dan..., die is niet concurrentieel, niet competitief. En wie niet competitief is, verhuist noodgedwongen naar een trapje lager. De niet (genoeg) competitieve andere is dan de underdog, de loser. In dit verhaal wordt aan de natuur een gelijkaardige rol toebedeeld: oneindig flexibel, verdraagzaam, veerkrachtig, gratis, altijd gevend en nooit iets nemend, nooit iets eisend, kortom de perfecte loser.

Bovendien is die natuur een “tool”, die geacht wordt zich onbeperkt te laten gebruiken in de wedloop naar de nooit voldoende, onbegrensde competitiviteit.

Duurzaam? Nemen we de eerste behoefte van elk huishouden, het voedsel: gezond en voldoende voor alle leden van dit huishouden.

Hierover en met bovenstaande gedachten als achtergrondkader, vonden we een interessante publicatie op de website van de FOD Economie: “Samenwerken aan een duurzame voedselketen”.

SAMENWERKEN

In de inleiding wordt uitgelegd wat de bedoeling is van het artikel: enkele ideeën, suggesties en voorbeelden aanbrengen die inspirerend kunnen zijn voor bedrijven die zich stroomopwaarts of stroomafwaarts in de voedselketen bevinden. Het woord “samenwerking” staat centraal in het artikel, als mogelijk alternatief voor “concurrentie”. Winstmaximalisatie wordt aangehaald als een centrale doelstelling voor het agro-voedingsbedrijf. Die winstmaximalisatie kan bereikt worden door de “optimalisatie van de bedrijfsvoering, zoals bijvoorbeeld de minimalisatie van grondstof- en arbeidskosten en de maximalisatie van de bedrijfsomzet”. Maar op het vlak van de duurzaamheid kan vastgesteld worden dat er een tegenstelling of tenminste een spanningsveld is tussen het streven naar winstmaximalisatie voor elk individueel bedrijf en het streven naar maatschappelijke duurzaamheid. “Dit spanningsveld kan leiden tot afwenteling van economische, sociale en ecologische kosten op de maatschappij, in de brede zin”. In dat kader worden ook Olivier De Schutter en prof. Tittone geciteerd, met hun pleidooi voor het toepassen van agro-ecologische productiemethoden en voor meer

investering (door de publieke sector) in een geïntegreerde systeembenadering, in een holistische aanpak.

Gesteld wordt dat de coöperatieve bedrijfsvorm, in brede zin, in principe kan beantwoorden aan dergelijke geïntegreerde en holistische aanpak in het kader van een duurzame economie. “In een duurzame economie wordt geproduceerd in functie van wat nodig en ecologisch verantwoord is. De productiewijze op zich is zo efficiënt en zo rationeel als mogelijk, maar het afwentelen van kosten op de maatschappij en/of het leefmilieu is uitgesloten. Dit principe is uiteraard ook van toepassing op het geheel van de voedingsindustrie: de landbouw, de verwerkende industrie en de distributie.”

Verder wordt ingegaan op een integrale benadering van duurzaam voedsel in een context van samenwerking. De basiselementen van duurzaam voedsel zijn, volgens de definitie van de Interdepartementale Commissie voor Duurzame Ontwikkeling (ICDO) zijn:

- voldoende, evenwichtige, aangepaste voeding; niet meer dan noodzakelijk verwerkt of geraffineerd,

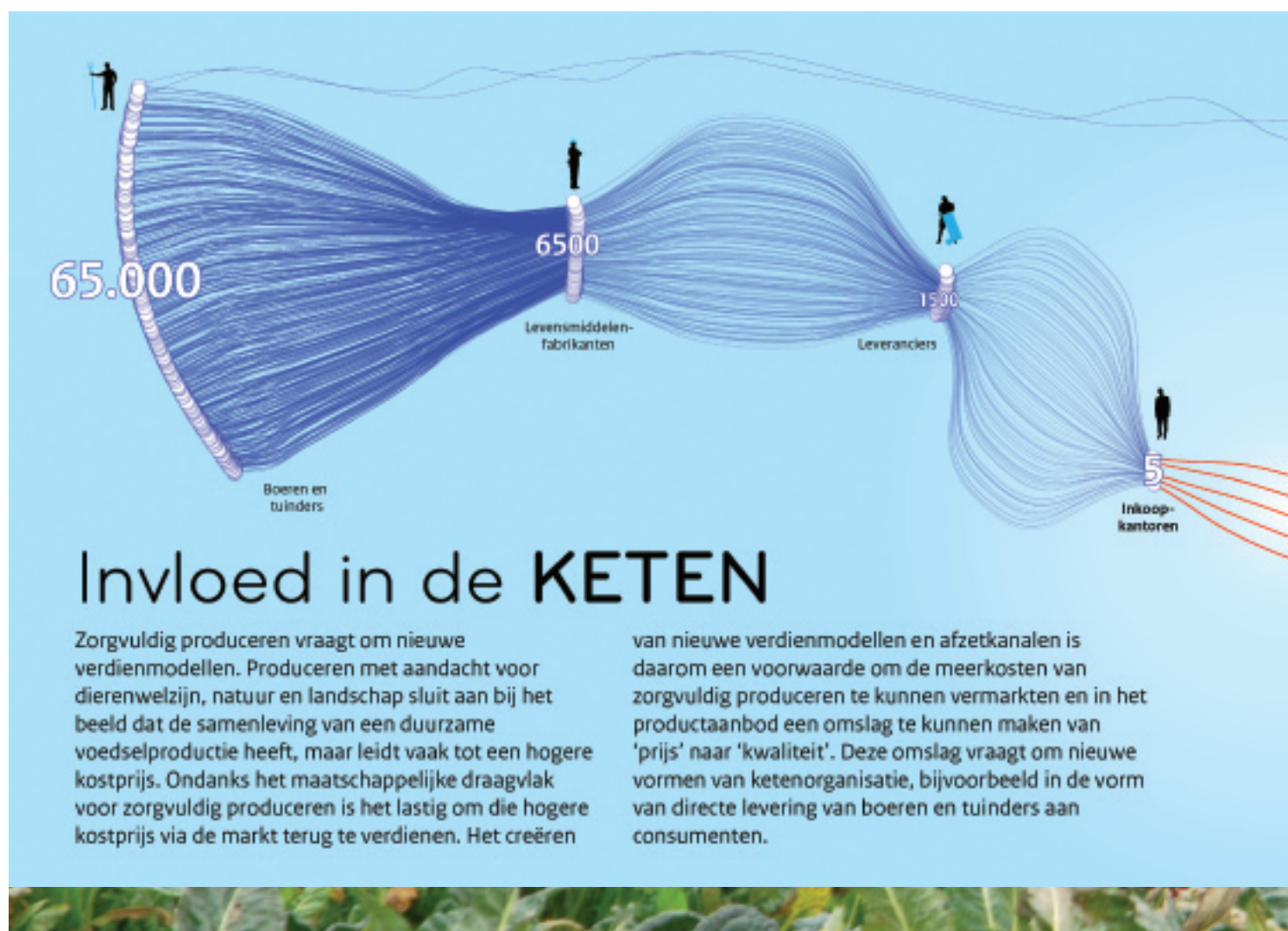

SAMENWERKEN

- ....> evenwicht tussen dierlijke en plantaardige eiwitten, evenwicht tussen de diverse bronnen van koolhydraten, eiwitten en vetten;
  - ....> maximaal gebruik van seizoens- en lokaal geproduceerde grondstoffen: dit houdt o.m. in dat er een zo direct mogelijke band is tussen de plaats waar het voedsel verbruikt wordt en de productieplaats van het voedsel (korte circuits);
  - ....> bundeling van de betrokken operatoren: landbouwers, handelaars, verwerkers, verdelers en consumenten, in functie van het doel, rekening houdend met de gestelde randvoorwaarden;
  - ....> prijs = weerspiegeling van de productiekost; eerlijke arbeids-, grondstof- en kapitaalvergoeding over de hele ketting.
- De producten van die samenwerking moeten voldoen aan volgende criteria:
- ....> het product zijn van een duurzaam productieproces: zo mogelijke biologische productiewijze;
  - ....> vergoed worden aan een faire prijs, zowel voor de producent als voor de consument; nodig zijn voor de consument, passen in een duurzaam voedingsschema.

Om het transport te beperken wordt zoveel mogelijk met lokale grondstoffen gewerkt. Voor de verdeling van de eindproducten naar de consument wordt voorrang gegeven aan lokale of regionale circuits.

In het artikel worden verder verschillende mogelijke concrete vormen van aanpak beschreven, ook met praktijkvoorbeelden, van diverse samenwerkingsvormen. Ook bestaande initiatieven om de markt- en onderhandelingspositie van de landbouwers in de voedselketen te versterken, zoals de "gedragscode voor faire relaties tussen aanbieders en kopers in de agrovoedingsketen", worden vermeld. Uiteraard wordt aandacht besteed aan voorbeelden van korte voedselketens en ook aan mogelijkheden voor de "maatschappelijke organisatie van de voedselketen", bijvoorbeeld het verduurzamen van collectieve maaltijdbereidingen ten behoeve van restaurants in

onder meer scholen, bejaardentehuizen, ziekenhuizen, crèches, personeelsrestaurants. Dit zou ook de waardering voor het voedsel kunnen verhogen en voedselverspilling helpen voorkomen of terugdringen.

Een andere tak van het maatschappelijk organiseren van de voedselketen is het organiseren van volksrestaurants in stadswijken en appartementsgebouwen. Ook daarvan citeert het artikel een paar praktijkvoorbeelden.

Belangrijk is dat de individuele consument in dit hele gebeuren zijn plaats heeft "als belangrijke partner op het vlak van de duurzaamheid. Het behoud van een lokaal netwerk van voedingsdistributie, zo fijnmazig als het kan, blijft een prioriteit om te grote mobiliteitsbehoeften naar grootwarenhuizen, verwijderd van woonzones, te vermijden".

Het volledige artikel kan u vinden op:

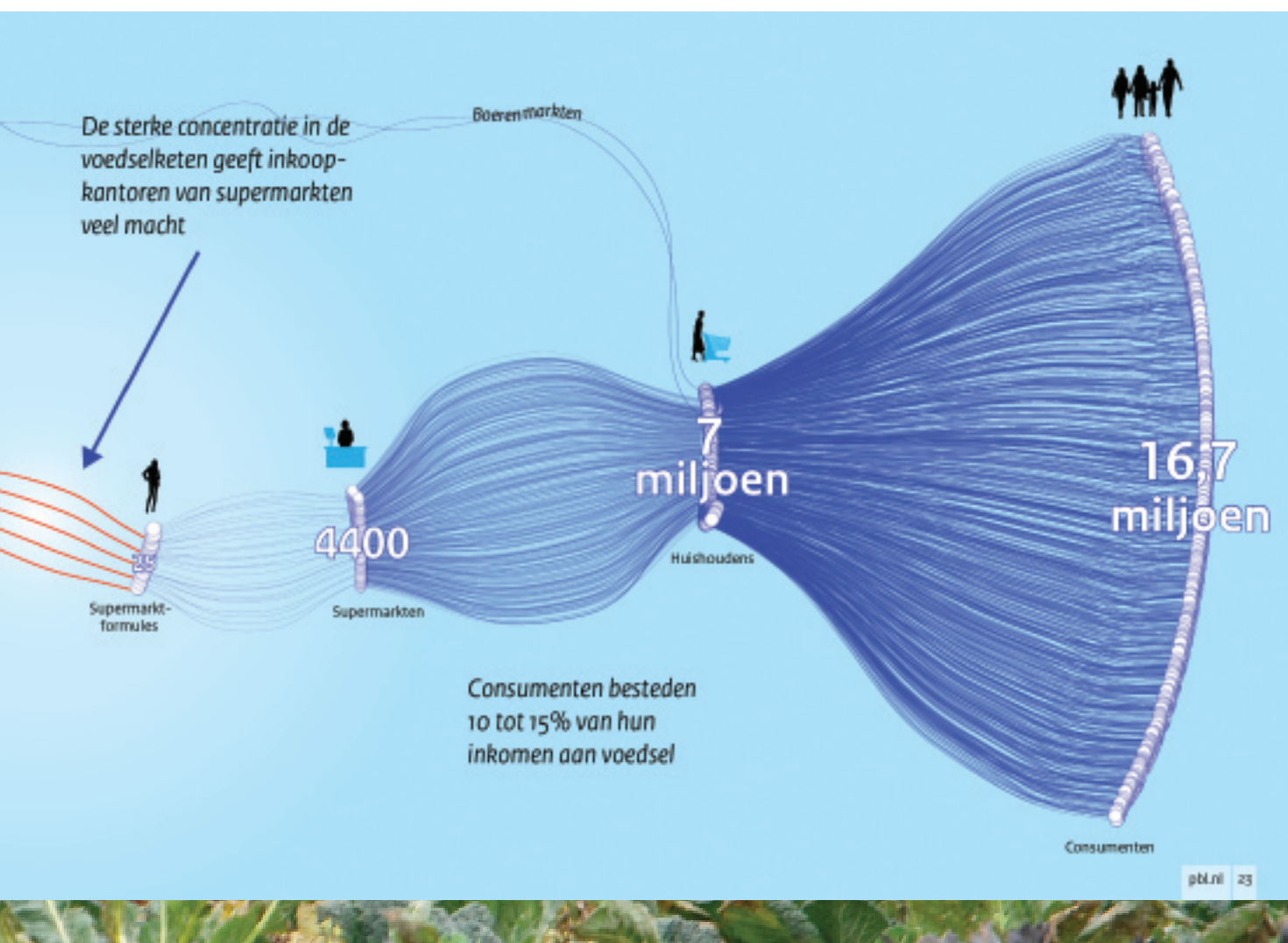
http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/general/developpement_durable_-_cha_ne_alimentaire_durable.jsp

Wervel roept op om uw reacties, uw standpunten over de thema's die in dit artikel aangehaald worden, kenbaar te maken met het oog op een debat.

Uw brieven zullen gepubliceerd worden in de Wervelkrant van maart 2015.

Ook daarna nog willen we in Wervel vanuit het team Landbouwbeleid het algemene thema "samenwerking" verder uitdiepen.

Leerplatform Agro-ecologie

Het leerplatform agro-ecologie is een jong en open samenwerkingsverband van wetenschappers, mensen uit middenveldorganisaties, en iedereen die zich mee wil scharen achter volgende doelstellingen:

- Opschalen van agro-ecologie voorbij de niches
- Leren en helder maken hoe agro-ecologie kan toegepast worden in België
- Versterken van het draagvlak voor de uitbouw van agro-ecologie in België
- Plannen, projecten en activiteiten uitwisselen

Omdat in het regeerakkoord de zin stond dat er ook op agro-ecologisch innovatief onderzoek zal worden ingezet, nodigde een delegatie van het leerplatform onder leiding van professor Erik Mathijs (KU Leuven) zichzelf uit bij minister Schauvliege. Doel was om het leerplatform voor te stellen als gesprekspartner wanneer agro-ecologie aan bod zou komen in het beleid. Er werd aandachtig geluisterd naar hoe het leerplatform agro-ecologie ziet (hieronder de inleiding van de toelichting), maar dat weerspiegelde zich helaas nog niet in de beleidsnota van de minister. Het leerplatform heeft nog een lange toekomst voor zich, zoveel is duidelijk.

Jeroen Watté

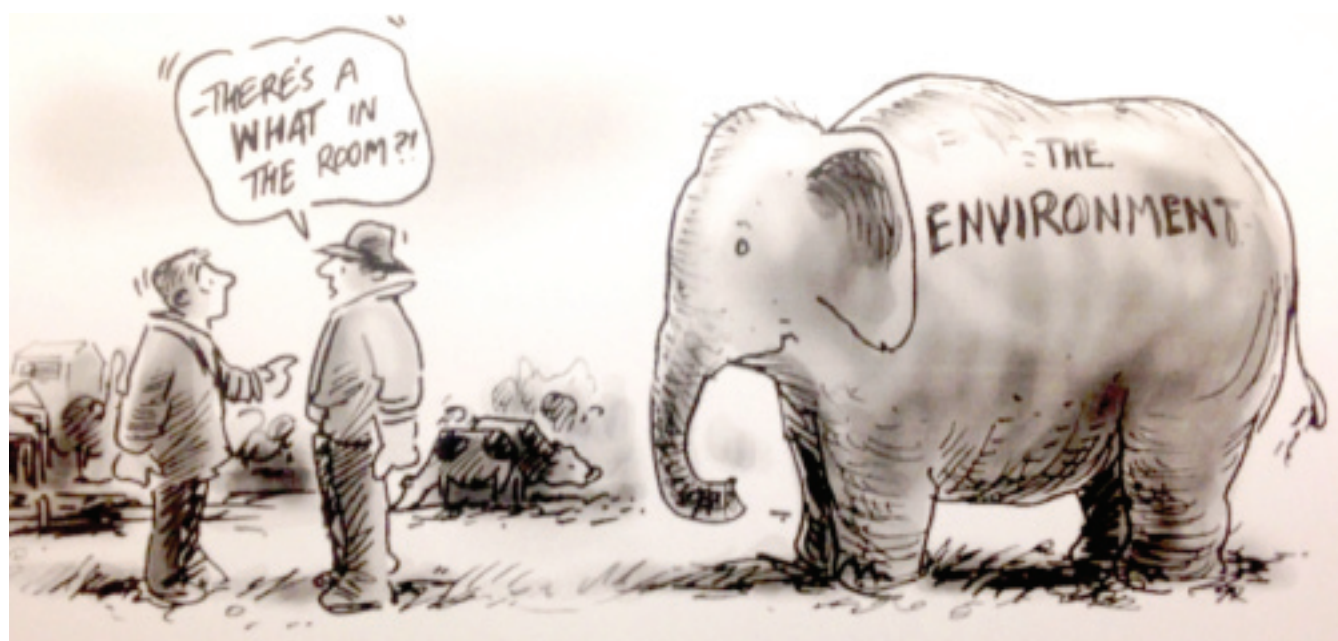
Uit de nota aan de minister:

De modernisering van het landbouw- en voedselsysteem heeft er enerzijds toe geleid dat voldoende voedsel tegen een lage prijs wordt geproduceerd, maar anderzijds bracht dit heel wat negatieve neveneffecten met zich mee voor het milieu, ook voor de mens en specifiek de boer. Milieu-effecten zijn een rechtstreeks gevolg van

de hoge afhankelijkheid van externe hulpbronnen en meer bepaald fossiele brandstoffen. Socio-economische effecten hebben te maken met een doorgedreven segmentatie/fragmentatie van het voedselsysteem in opeenvolgende schakels. Veel onderzoek gaat vandaag naar het ontwikkelen van technologieën en praktijken om deze externe hulpbronnen efficiënter te benutten (resource efficiency).

Agro-ecologische innovatie is er daarentegen op gericht om door het (her)integreren van natuurlijke en sociale processen de afhankelijkheid van landbouw- en voedselsystemen van externe hulpbronnen te verkleinen - een systeem-ecologische benadering. Dat kan wat natuurlijke processen betreft door het beter benutten van mogelijke synergieën tussen planten, dieren en micro-organismen zowel op de akker als in de omgeving, het sluiten van kringlopen, het minimaliseren van nutriënten- energielekken, enz. Op socio-economisch vlak betekent dit te streven naar gunstige wisselwerkingen tussen actoren in het landbouw- en voedselsysteem, bv. door kortere ketens, zodat de afstand tussen producent en consument kleiner wordt, door de uitwisseling van kennis, door verbreding van activiteiten, enz. Agro-ecologie stelt dan ook heel duidelijk dat de ecologische en socio-economische problemen samenhangen en dus ook samen moet bekeken worden.

Om dit te realiseren is een transdisciplinaire onderzoeks- en ontwikkelingsagenda nodig, waarbij transdisciplinariteit verwijst naar een interdisciplinaire én participatieve aanpak. Concreet betekent dit dat onderzoeksvragen samen worden bepaald door onderzoeks- én socio-economische actoren.

Impressies van de 3e Belgian Agroecology Meeting

"BROADENING SCOPES ON FOOD, SQUEEZING URBAN HINTERLANDS"

AGRO-ECOLOGIE

Een korte terugblik op de 3e Belgische Agroecologie Meeting die 5 november plaatsvond op de ULB, georganiseerd door de wetenschappersgroep GIRAF (www.agroecologie.be).

De druk bijgewoonde bijeenkomst over agro-ecologie focuste op "microboerderijen" in urbane en peri-urbane regio's. Het was de eerste keer dat ik deelnam, en het verraste dat er zoveel leeft en beweegt in onze contreien, over de grenzen van de verschillende disciplines heen, van agronomie en ecologie tot sociologie en antropologie. Hoewel er heel wat slecht nieuws circuleert over ggo's en de nieuwe Europese zadenwetten, gaven de verschillende theoretische en vooral praktijkvoorbeelden me een goed en hoopvol gevoel voor de toekomst.

Enkele lezingen die me bijblijven: het aanstekelijke betoog van Wouter van Eck voor voedselbossen en zijn praktijkvoorbeeld, waar hij overgaat van éénjarige teelten naar meerjarige planten en bomen, wat het milieu en de biodiversiteit veel meer ten goede komt dan de "klassieke biolandbouw". De jonge Franse onderzoeker Kevin Morel onderzocht dan weer enkele agro-

ecologische landbouwbedrijven die op zeer kleine oppervlakte zeer veel verschillende gewassen telen. Oppervlaktes die veel kleiner zijn dan hetgeen het Franse ministerie van Landbouw het leefbare minimum acht, en veel meer teelten dan maximum haalbaar geacht. Mooi om te zien dat er op stukken kleiner dan één hectare soms meer dan 50 soorten stonden. Ook innovatief

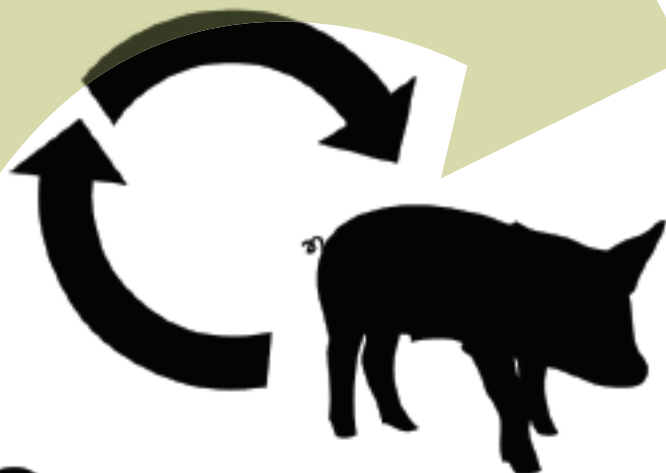
waren de jonge ondernemers van "Cycloponics" die een waterkringloop creëren tussen een serre met groenten in watercultuur, en geëutrofeerde vijvers of meren. Ik nodig iedereen uit om een kijkje te gaan nemen op www.agroecologie.be/belgian-agroecological-meeting

Tessa Van Hout

... "De boeren beweren dat het belangrijk is om op kleinere percelen te werken en zo het aantal arealen te vermeerderen. Het gaat niet om de omvang van ieder agroforestry-systeem. In de meeste agroforestry-stukken zijn er meer soorten te vinden en de densiteit is er steeds hoger. Het is er gewoon om in de nieuwe percelen met minder dan 1 hectare 50 struiken of bomen te hebben, met een densiteit van meer dan 7000 planten per hectare." ...

Uit het laatste Wervelboek 'Voeding verknijpt', 288 pp., 2014, 17 euro.
Een ideaal geschenk voor de eindejaarsdagen.

Het Spilvarken

het leukste buurtproject van Oost-Vlaanderen

Kippen en varkens terug de stad in om Gent duurzamer te maken. Dat is wat het Spilvarken beoogt. En dat is niet eens zo'n slecht gedacht. Het pilootproject met drie varkens aan de Bijloke was een succes. Het doel was een duurzaam voedselsysteem uit te bouwen dat afvalverwerking en voedselproductie combineert. En dan zit je bij een varken goed natuurlijk. Het project bracht daarnaast ook meer natuur in de stad en versterkte het sociaal weefsel in de buurt. Buurtbewoners stonden immers in voor de zorg en het voederen van de dieren. De mest van de varkens ging naar een Gents permacultuurproject.

Opschalen

Nu wil het Spilvarken opschalen. Initiatiefnemer Nathalie Snauwaert: "In 2015 is het onze bedoeling om op een aantal zichtbare plekken kippen en varkens te houden voor en door stadsbewoners. We vertrekken vanuit de verwerking van voedselafval en bouwen hier rond een aalbare kringloop, die resulteert in duurzaam voedsel verbouwen en (ver)delen.

Door deze kringloopssystemen uit te werken samen met lokale winkels, horecascholen en particulieren en te verweven met de tijdelijke onbenutte ruimtes in de stad, wordt de stadsbewoner tussenhandelaar die van het begin tot het einde aan een lokale voedselketen in de eigen stad kan deelnemen. De burger kan verschillende rollen op zich nemen: hulpboer, leverancier afval, koerier, afvalverwerker, consument, ..."

FAVV

Het Spilvarken nam tijdens het pilootproject pro-actief contact op met het Federaal Agentschap voor de Voedselveiligheid (FAVV). Wat ze deden, was immers op de grens van het wettelijke. Nathalie Snauwaert: "Alle keukenafval van restaurants en buurtbewoners moeten we stopzetten. Maar experts van het FAVV denken op een constructieve manier mee en adviseren ons over mogelijke alternatieven die aansluiten bij onze korte-keten-filosofie. Lokale afvalstromen mengen is de oplossing om varkens te herintroduceren in de stad. Een derde van alle huidige voedselproductie belandt rechtstreeks in de vuilbak. Voedsel dat esthetisch of kwalitatief afwijkt van de norm, komt sowieso al niet bij

de consument terecht. Veel van deze verloren producten, verpakt of onverpakt, kunnen we opnieuw verwerken als grondstof voor diervoeding.

We willen nu zelf optreden als mengvoederfabrikant in een korte keten. Daar hoort o.a. een logistiek plan bij om erkende en traceerbare afvalstromen te organiseren die de grondstof worden van ons eigen varkensvoer. Het kan gaan om koekjes, brood, taarten en chips, aangevuld met onkruid, gras, groenten, draf, kaaswei en zelfs eendenkroos. Zo wensen we de nieuwe stadsvarkens te verwelkomen met een uitgebalanceerde en vooral lekkere maaltijd."

Hoeveel soja verspilt een varken?

Voor de productie van een kilo vlees of zuivel is een grote hoeveelheid soja nodig: per kilo varkensvlees, 963 gram soja. Slechts 6 procent van alle sojateelt is voor menselijke consumptie. Al de rest wordt in veevoer gedraaid, 60 procent gaat naar de varkens. Van de olie wordt de laatste jaren vooral biodiesel gemaakt. Sojaproductie leidt elders tot vervuiling, uitstoot van broeikasgas, verlies van biodiversiteit en landconflicten.

Eendenkroos als duurzaam alternatief

Stel dat we 10 procent van sojavoer vervangen door eendenkroos, dan geeft dat een vermindering van 190 miljoen kilo CO2-uitstoot per jaar.

Eendenkroos kan gekweekt worden op grondstoffen zoals fosfaat en nitraat uit mestresten.

Na oogsten dient eendenkroos als zeer eiwitrijk veevoer. Dat lusten onze varkentjes wel.

Benny Van de Velde

(Noot: Wervel zette rond eendenkroos iets in gang in West-Vlaanderen. Een medewerker van de provincie las in onze nieuwsbrief een oproep over woekereend eendenkroos in vijvers van een Torhout natuurgebied. Hij probeert van dit probleem nu een oplossing te maken. De provincie wil in een PDPO-project, in samenwerking met boeren, bestuderen of gecomposteerde eendenkroos een waardevolle bodembemester is. Het project onderzoekt ook hoe men de waterplant(en) efficiënt kan 'oogsten' en leveren, en wil hiervoor een beroep doen op sociale tewerkstelling.)

Op Bioboerderij 'De Zaaier'

Gesprek met Diederik Steyaert,
(mede)bezieler van 'De Zaaier'.

In onze rubriek "De Ziel van de Landbouw" zijn we op zoek naar bezieling in de landbouw. Niet enkel bij boeren, maar ook bij de gebruikers van het land en de landbouw. Een ontmoeting met Diederik Steyaert op biobedrijf 'De Zaaier' geeft spontaan aanleiding om spiritualiteit in de landbouw tot gespreksthema te maken. Je merkt het in veel aspecten van het leven op de Zaaier.

Welkom op de Zaaier via de 'welkom-pagina' van de website <http://www.zaaier.be>. Wat opvalt wanneer je de website bezoekt, is: je vindt geen namen, maar des te meer activiteiten in een zoektocht naar harmonie:

"Ons bedrijf heet 'De Zaaier' en dat is niet toevallig. De symboliek van de zaaier die uitgaat om te zaaien inspireert ons elke dag. Op het eerste gezicht zijn wij met heel aardse dingen bezig. De aardse eenvoud van het werk en de dingen draagt echter een grote spirituele kracht in zich waar wij telkens mee geconfronteerd worden en waar we ons geluk uit putten. De vruchten uit onze liefdevolle arbeid zaaien wij. Mogen ze ontkiemen en duizendmaal vrucht voortbrengen..."

In Ruddervoorde, ten zuiden van Brugge, ligt het huis, de boerderij, omgeven door akkers en hagen, in een licht glooiend landschap. Vanaf de weg valt het statige huis op met een schuur ernaast. Achter het huis is een tuin met geknipte buxushagen en een oud bakhuisje. Verder, achterom, ligt de stal met recent aangebouwde schuur en cursurruimte. Het huis is gekocht in 1999 als een in verval geraakte boerderij met een halve hectare grond erbij. Net nog te betalen. Anderen schrokken terug voor het onderhoud, maar Diederik zag 'de ziel' van het huis. Onlangs kwamen leden van de vroegere eigenaarsfamilie, op bezoek. Ze vertelden over de onderduikers in de oorlog die daar terechtkonden. En dat er altijd een extra bord was en een hesp in de schouw.

Die sfeer van gastvrijheid koestert Diederik: "Iedereen is welkom op De Zaaier. Zorgvragers werken er graag en praten mee over alles wat ons bezighoudt. Op een open dag komen meer dan duizend vrienden, kennissen, klanten en belangstellenden." Want Diederik is wel de bezieler, maar ... op De Zaaier leer je al vlug: "Boeren doe je niet alleen en een boerderij heeft wel zijn bezieler, maar het is "onze boer, onze 'De Zaaier!'" die alles samenhoudt, bezielt en doet leven."

Wat mij drijft ? Spiritualiteit

Je spreekt over spirituele kracht die uitgaat van de aardse eenvoud. Hoe ervaar je die spiritualiteit?

"Spiritualiteit is niet hetzelfde als religie. Religie laat geen persoonlijke ontwikkeling toe. Spiritualiteit daarentegen is persoonlijke ontwikkeling. Bij religie gaat het dikwijls om verplichtingen, wat je moet doen om erbij te horen en in orde te zijn met je geloofsovertuiging. Spiritualiteit daarentegen gaat juist over persoonlijke ontwikkeling. Verder zie ik ook iets in spiritualiteit als het loslaten van kennis om meer te kunnen voelen. Voor mij is dit de manier om contact te maken met het land, om deel te zijn van het grote geheel."

Spiritualiteit is verbondenheid

Als ik de landbouwcrisis zou omschrijven, dan kom ik bij drie onderling verbonden gevoelens. Je voelt jezelf als redder, wat samengaat met zorg. Je bent assertief en wil de bedreiging tegengaan, de strijd aangaan. Je voelt je slachtoffer, je ervaart kwetsbaarheid van jezelf en je omgeving. Uit de verbondenheid van die gevoelens - kwetsbaarheid, agressie en zorg - komt de spirituele kracht van verandering: je bent kwetsbaar, je wil niet machteloos ondergaan en je doet iets, je neemt de zorg op.

Diederik spreekt met gedrevenheid over zijn drijfveren voor de ontwikkeling van De Zaaier: "Wat me drijft, is respect voor het grote geheel", je 'hele' omgeving. Uit het gevoel van samenhang, verbinding ontstaan waarden die het kader vormen voor onze gedragingen en ons gedrag. Van daaruit groeit betekenisvolle samenwerking. Samenwerking niet enkel in de zin van samenwerking onder mensen, maar samenwerking met alle zijnden. Alles wat is in de context van onze leefwereld, heeft zijn redenen van bestaan en kan bezield worden: bodem, planten, dieren mensen. Ieder moment rijzen vragen hoe samenwerking tot stand komt, hoe ze duurzaam wordt. Dit is mijn/ons leerproces."

Gevormd vanuit de vraag van de plaats: 'Boerderij zoekt boer!'

De boerderij is het centrum, de plek, van waaruit alle activiteiten vertrekken en waar alles samenkomt. Zij is ontstaan vanuit de vraag om er iets mee te doen, er zorg voor te dragen.

De waarde die alles op De Zaaier verbindt, is niet

productie, maar zorg: zorg voor natuur; zorg voor de bodem; zorg voor de medewerkers en zorg voor de brede sociale omgeving. Door die zorg wordt de plek beziel. Ze krijgt betekenis, niet alleen voor jezelf, maar vooral voor alles wat op en rond De Zaaier leeft. Zij wordt een bezielend ankerpunt in haar omgeving. De eerste opgave dus was thuiskomen: 'Boerderij zoekt boer'. Iemand moest een huis maken tot een plek waar het goed is om te wonen en te leven: een 'thuis'. Daarvoor moest het huis gerestaureerd worden: herscheppen om te bezielen. Een stevig gegrondvest geheel maken vraagt werkracht, mensen die 'het maken'. En dus inkomsten om van te leven en om De Zaaier, het bedrijfsorganisme, te voeden en te ontwikkelen.

Op vraag van mensen van dichtbij: voedsel van dichtbij

Er werd begonnen met groenten telen om aan huis te verkopen. Samenwerking is een leidend principe. En er kwam nog zes hectaren grond bij in loopbaanpacht.² Meer groenten telen vraagt meer afzet: uitbreiding van de winkel, twee markten en ruim zestig groenteabonnementen voor directe afzet. Door samenwerking met collega's-bioboeren in 'Bio Brugs Ommeland' wisselen dertien telers groenten uit: ieder doet waar hij/zij goed in is en heeft toch een vers en volledig assortiment. Vandaag is Maarten Cools er zelfstandig medeboer. Maarten is een jaar afgestudeerd bij Landwijzer. Hij liep stage op De Zaaier. Daarvoor werkte hij in de zorg. De combinatie van zorg voor mensen en zorg voor het land bracht hem bij Landwijzer. Na zijn opleiding stapte hij, op zoek naar een plek voor zijn passie, mee in De Zaaier en hij bewerkt er nu 1,5 ha grond om er een diversiteit aan groenten te telen voor zijn pluktuin, en voor groenteabonnementen voor

zelf-oogsters. Een CSA-boer dus.

Ook de bakkerij ontstond op vraag: "Zeg Diederik, jij bakt brood, kun je dat ook niet voor ons doen?" Van zijn prille jeugd jaren is Diederik al bezig met brood. Het bakhuisje kreeg dan ook een grondige herstelbeurt en op vraag van klanten worden in het bakhuisje nu wekelijks brood en koekjes gebakken.

Op vraag van de grond en van de gewassen

In het begin teelden ze veel verschillende groenten. "Dan was ik sla aan 't oogsten en dacht ik: de kolen moeten nog gewied worden. Ik had het gevoel dat ik nooit aan het noodzakelijke werk toekwam. Nu telen we aardappelen, pompoenen en verschillende kolen, naast tarwe en gras-klover. De oogst begint pas in augustus, met de pompoenen. Zo heb ik tijd om de grond en de gewassen te verzorgen. Eerder hadden we schapen, maar dan moest ik naar de markt, als er net een schaap lag te lammeren. De twee koeien die met de paardjes het land begrazen, vragen minder aandacht. Mijn familie is al generaties lang boer, met uitzondering van mijn vader. Hij zei laatst dat het bedrijf met zoveel verschillende dingen steeds meer op het bedrijf van mijn opa gaat lijken. Dat is omdat alles samenhangt. De koeien zijn er voor de mest. De varkens om het groenteafval op te eten."

Niet tegen, maar met de natuur boeren

"Ik kan heel goed mezelf zijn en dat gun ik ook de bodem". En: "Als ik grond heb, dan zie ik die graag. Dan wil ik haar leren kennen en dan laat ik haar zijn wie ze is. Dat is net als met een langdurige relatie. Daar hoeft ik de ander niet te veranderen. Ik zoek de gewassen die bij het land passen en probeer te leren van wat ik doe. Eerst dacht ik dat ik de spruiten kweekte, maar de spruiten kweken mij". En dan moet je geen 'toeren' utihalen: "Als je topopbrengsten wil hebben, ben je als een circusartiest die voortdurend balanceert om een balletje boven op een bol te laten liggen. Bioboeren is boeren op je gemak. Ik probeer een schaal te maken, waar dat balletje rustig in blijft liggen. Grond is vrouwelijk en heeft van nature een enorme vruchtbaarheid."

"Maar," zegt Diederik: "Ik voel dat we er nog niet zijn. Voor mij is boeren met de omgeving belangrijk: niet tegen de natuur ingaan maar met de natuur meewerken is voor mij de leidraad. En hoewel de biologische teelt veel goeds teweegbrengt, voel ik dat we ook 'biologisch' nog te veel 'tegen' werken. Ik merk dat in een nat seizoen aan onze akkergronden. In augustus hadden onze akkers en wijzelf het zwaar te verduren. Onze fijne zandleemgrond die gemakkelijk dichtslaat, werd onberijdbaar, zelfs onbegaanbaar, met als gevolg dat we handmatig en te voet de pompoenen van het veld moesten halen. Dit staat in contrast met de gronden die permanent bedekt blijven, waar het water wel gemakkelijk doorsijpelt naar de ondergrond. Eigenlijk ben ik ervan overtuigd dat we aan een radicale herdenking van onze landbouwmethoden toe zijn. Ik

weet nog niet precies hoe, maar ik ga starten met een verdere inkrimping van het areaal groenten. Het moet plaats maken voor meer bomen en heesters in het landschap. Bomen en heesters voor voeding, brandhout, compost. Kortom meer diversiteit voor een beter klimaat, bodem en meer duurzaamheid. Op ons bedrijf hebben we meer dan een kilometer hagen aangeplant. De boerderij met landerijen kan een concentrische werkelijkheid zijn. De boerderij is het hart met de opeenvolgende kringen van afwisselend bomen, heesters en groentegewassen. Conclusie: een meer divers geheel met kleinere percelen moet leiden tot meer duurzaamheid.”

Kringlopen sluiten

Met maaisel uit natuurgebieden en de mest van de twee paardjes, de twee koeien, de zeug, de biggen en de vijftig kippen wordt ongeveer 300 kuub compost gemaakt. Warme compost, die we één of twee keer omzetten - met de keermachine van een bevriende buur - is in zes weken rijp. Alle compost wordt ieder jaar gelijkmatig over alle percelen verdeeld, vanuit het principe dat mest geen voedsel voor de planten is, maar dient om de grond levend te houden. Het humusgehalte stijgt gestaag. Het stikstofgehalte is altijd laag, maar de gewassen groeien goed. Er is een rustige groei. Rustiger dan in het begin, toen het graan nog wel eens ging legeren. Als het aardappelloof na het loofkappen een tijdje op het veld ligt, zie je onderop het aangevreten blad. Van die activiteit van het bodemleven was in de beginjaren niets te zien. De teelten zijn gezond: weinig aantastingen en nauwelijks rupsen in de kool. Volgens Diederik moet je een zekere schade tolereren om evenwicht te krijgen. Het bereiken van een natuurlijk evenwicht is belangrijk.

Boerderij: de sleutel tot 'Verbinding'

“De boerderij is het hart van ons bedrijf. Mens, dier, plant, aarde, zon en kosmos spelen één groot spel van samenhang en voeden elkaar met levensenergie en vreugde in een duurzame kringloop. We worden allen samen verbonden in de eeuwige ademhaling van leven en dood.” Voor veel mensen klinkt dat misschien zweverig en weinig concreet. Maar toch, het gaat over ‘waar-nemen’, het ware zien, voelen, horen, ruiken en het inzicht in het geheel. Uit de verbinding van alles met alles leren we de voorwaarden kennen en begrijpen om een/de boerderij duurzaam te ontwikkelen: onze verbinding met de bodem, haar ontstaan en behoeften; onze verbinding met de natuurlijke processen in alles wat leeft in en van de omgeving geven ons de gewaarwording van de harmonie te ontdekken, die erin schuilgaat en die we kunnen ontdekken en helpen om zich te ontwikkelen en te uiten. Dat alles voedt onze verbinding met de mensen die van, voor en met de boerderij willen leven. Harmonie herstelt onze band met klimaat en kosmos en met de eeuwigdurende kringloop waartoe alles en allen behoren. De boerderij is hiervoor “de cruciale” plaats!

Bedrijfsidentiteit en spiritualiteit

Boer word je in relatie tot een ‘plek’ waar je je voor lange tijd mee verbindt en mee in dialoog treedt. Wat vraagt dit stuk aarde? Wat vertelt ze ons? En wat heb jij te antwoorden? Wat heb je te bieden? En wat geeft zij ons in ruil? Door de dialoog tussen omgeving en boer, tussen bodem en boer; tussen samenleving en boer; ‘word’ je ‘boer’ en wordt de ‘plek van verbinding’ meer dan een bedrijf. Ze wordt een bezielde ‘boerderij’, ze krijgt haar identiteit! Als je als partner, als deel van het geheel, kijkt naar de kosmos, de wereld, de omgeving en de samenleving, dan ontstaat er een plek waar energie synergie wordt. Dan ontstaat er een bezielde plek waar mensen zich lichamelijk en geestelijk kunnen voeden. Dit is meer dan een productiebedrijf. Het wordt een ‘heilige’ plaats die lichamelijk en geestelijk voedsel geeft omdat we als ‘boeren’ zorg dragen voor het geheel.

Louis De Bruyn - Docent Landwijzer

Dit artikel kwam tot stand na verschillende gesprekken met Diederik Steyaert en is mede gebaseerd op een artikel van Luc Ambachts in Dynamisch Perspectief het ledenblad van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en voeding van februari 2014

¹ Dichtslaan van de grond: de oppervlaktestructuur, de kluiten, vallen uit elkaar en verhinderen dat water en lucht snel indringen.

² De loopbaanpacht is een contract dat wordt afgesloten voor een vaste duur die gelijk is aan het verschil tussen het ogenblik waarop de pachter vijftenzestig jaar zal zijn en de huidige leeftijd van de kandidaat-pachter.

Wervel in Orval: 'Middenveld aan zet!'

Zomer in midden oktober. We konden geen beter moment uitkiezen om met de achterban naar Orval te trekken. La Ferme du Bois-le-Comte bood de uitgelezen locatie om – in alle rust en midden de natuur – na te denken over de toekomst van Wervel en over onze rol als beweging in de maatschappij. Uiteraard was er ook tijd om te genieten; van het heerlijke eten, de permacultuurtuin, de naar Vlaamse maatstaven onmetelijke bossen, Orval (het bier en de abdij).

De workshop over de politiserende kracht van het middenveld door Bart Van Bouchaute – docent sociale bewegingen, mondialisering en politiek en beleid aan de Universiteit Antwerpen – begon met enige vertraging. De arme man werd samen met andere wandelaars het bos uitgezet door jagers en verdwaalde in de Gaume. We pikten hem en zijn vrouw op in een dorp net over de Franse grens.

Dat incident bracht Bart geenszins van de wijs. Na enkele minuten leidde hij ons meteen bij de kerntaak van het middenveld: luis in de pels zijn van de overheid. Alle middenveldsorganisaties hebben immers een politieke opdracht. Die opdracht staat steeds meer onder druk en wordt door de politiek zelf steeds minder erkend. De meeste politieke partijen zien het middenveld liever als een dienstverlener die zich kwijt van bepaalde taken. Met name vakbonden zijn hiervan een goed voorbeeld. Zij verrichten dan wel veel diensten (zoals uitkeringen betalen), maar zijn steeds minder een luis in de pels, stellen de maatschappelijke orde weinig of niet in vraag.

Depolitiserende krachten

Daar zijn verschillende redenen voor. Van Bouchaute: “Het middenveld werd door de relatieve welvaart van de laatste decennia in slaap gewiegd. Het debat verslapt, de *sense of urgency* verdwijnt, manifestaties worden een gezellig samenzijn, betogen doet men vooral uit individuele overwegingen, zoals voor *mijn* koopkracht. Ook de economische crisis en de besparingsdrift verlamt het middenveld. Er wordt gesnoeid in de subsidies, de overheid wikt en beschikt welke organisaties *nuttig* zijn en van welke zij de geldkraan dichtdraait. Dat maakt het middenveld beducht voor het geven van maatschappelijke kritiek. Omdat het middenveld meer en meer zijn eigen boontjes moet doppen, sluipt het marktdenken binnen.

Een nieuwe trend is het criminaliseren van burgeracties, mede door de overheid. De Wetterse aardappelactie is wellicht het bekendste voorbeeld. Toenmalig Minister-President Kris Peeters verklaarde dat de activisten hun straf niet zouden ontlopen. Plots was hij rechter in plaats van politicus. De activisten hangt nog altijd een veroordeling voor criminele bendevoering en vernieling boven het hoofd. Kom daar eens mee thuis. Maar zij zijn niet alleen: Vredesactie mocht het voor de rechtbank gaan uitleggen, omdat ze de muur van defensie-minister Pieter De Crem hadden opgefleurd met waterverf. In Antwerpen kregen 80 demonstranten tegen Monsanto een GAS-boete. Deze criminalisering immobiliseert het burgerverzet en verkleint de speelruimte van het middenveld.”

Nochtans is er de uitdaging voor het middenveld om zelf speelruimte te creëren, om vrijuit de huidige samenleving in vraag te stellen, om het onmogelijke te eisen. Leken het stemrecht voor vrouwen en het afschaffen van de slavernij aanvankelijk ook niet utopisch. Daarom is politiseren zo belangrijk. Dit betekent: de bestaande orde verstoren vanuit het idee dat we allemaal gelijken van elkaar zijn. Het middenveld moet zijn achterban ten volle betrekken in dit proces, en hen niet louter bekijken als macht om te mobiliseren. Want politiseren betekent ook de stemlozen een stem geven, er principieel van uitgaan dat iedereen een politieke stem heeft. Dat is een altijddurend proces. Een samenleving is nooit perfect of af.

De Interimactie van KAJ is volgens Van Bouchaute een mooi voorbeeld van politisering. Onder de slogan "Interim is lotto" doorpriekten de jongeren van KAJ de idee dat er "werk is voor iedereen die wil", toonden aan dat vele vacatures vals zijn, en gaven een stem aan duizenden stemlozen, in dit geval veelal laaggeschoolde jongeren.

Aan het werk!

Na een dik uur gingen we zelf aan het werk. We bogen ons in drie groepjes over de vraag "Hoe politiseert en activeert Wervel 1/ de maatschappelijke

stakeholders (de overheid, de markt, andere organisaties zoals Boerenbond); 2/ onszelf en onze achterban; 3/ de brede samenleving (mensen die we nu nog niet bereiken)?".

Het was een vruchtbare oefening waaruit heel diverse antwoorden kwamen. Crowdfunding werd naar voor gebracht als een manier om autonomer te zijn, minder afhankelijk van overheidsgeld. Strategische samenwerking met de zogenaamde regimespelers (mengvoedersector, voedingsindustrie, Boerenbond, supermarkten, etc.) kan, maar Wervel mag zich geen stroop aan de baard laten smeren...

Wervel heeft nood aan meer zichtbaarheid om de achterban te activeren. Mensen spelen graag mee in een succesverhaal. Hiervoor moeten de al dan niet virtuele communicatiekanalen beter uitgebouwd worden. We moeten mensen laten schitteren met hun talenten....

Om het brede publiek te bereiken laten we mensen aan het woord die de Wervelthema's in hun dagelijkse leven in de praktijk brengen. Dit zijn boeren, chefs, voedselverwerkers, andere middenveldsorganisaties en consumenten. Complexe thema's, zoals ggo's, vleesmatiging en TTIP, proberen we aan de man te brengen door mediagenieke acties (Zie Wervelactie "Vlees van hier? Ontbossing in't vizier!").

Benny Van de Velde

dag van de landbouw bij Frans Beckers
Opendeur Zutendaal; Wervelgroep Limburg.

Ouderpraattafel over duurzame
voeding in een Kortrijkse lagere
school: Een 30-tal jonge moeders
wisselen ideeën uit over hoe zij
eten met lef: lokaal, ecologisch
en fair.

'Jaarlijkse 'Antwerpen boert',
getrokken door de groep van Antwerpen.

Met team eiwittransitie en de NGO Solidagro op boerderijbezoek in Limburg

'Team Cerrado organiseert met Arte N'ativa spetterende fuif om werking mee te financieren'. Cerradoparty in Micro Marché Brussel

Champêtre/platteland voor het Koninklijk Paleis te Brussel'

Vormingsdag "Relatie tussen bodem(leven) en menselijke gezondheid", De Zonekouter in Machelen-aan-de-Leie

Smaak van diversiteit-avonden: Foto's van Berchem, Brussel en Poperinge.

'Lokaal, met Zuidse accenten': 'Koken en eten met lef', Teff-pannekoeken, samen met Gros Poperinge.

'Multiplicatoravond met middenveld-organisaties van het Antwerpse'

'Het Elzenhof in Elsene wordt een vaste stek voor kookworkshops'

NETWERKING

Biomarkt Heist op den Berg

Hoe zijn de Biomarkten in Heist op den Berg ontstaan? Hoelang houden jullie al vol?

In juni vierden we onze 15e verjaardag. Onze ervaring met biogroothandel Arcada (nu Biofresh) uit Katelijne Waver was het zaadje, waaruit de markt 15 jaar geleden ontstond. We wilden de biolandbouwer verder ondersteunen maar vanuit een niet-commerciële weg, een brug opzetten tussen boer en consument. Het werd vzw 'De bioboerenmarkt Heist-op-den-Berg'.

Een jaar lang werd er gepraat met andere boeren, er werd gezocht naar een zichtbare en goed bereikbare plaats. Vredeseilanden hielp ons met de opmaak van de statuten en de "papieren" kant van de zaak.

Onze eerste markt vond plaats op 6 juni 1999, de dag na de uitbraak van de dioxinecrisis. Toeval of niet? Goed of slecht? (Goed op zeer korte termijn, minder goed op langere termijn.) We hadden een openingsdebat voorzien met toenmalig minister van landbouw Pinxten en Vera Dua. De minister liet enkele dagen voordien weten dat hij niet aanwezig kon zijn. Een dag later trad hij af.

Onze markt werd overrompeld door klanten op zoek naar dioxinevrije producten. Terwijl de markt tot 12u30 duurde, waren sommige standen om 10 uur uitverkocht. Eigenlijk een zeer vreemde start. Enkele boeren konden aan de grote vraag naar bio niet meer voldoen en moesten noodgedwongen van de markt afhaken.

Vele standen komen en gaan, wat normaal is. Het vraagt een goede organisatie van de mensen om op zondagvoormiddag ook nog te werken. Maar er is een stevige basis van groenten, fruit, brood, gebak, zuivel, kaas en verzorgingsproducten. Dat aanbod groeit nog steeds aan. Ondertussen is er weer een klein aanbod bio-vlees en binnenkort zijn er ook wijnen te koop.

Kan je iets over het impact zeggen? Wie is zoal het publiek?

Het publiek bestaat uit meer dan 80% vaste klanten die weer en wind trotseren om de wekelijkse inkopen op de markt te doen. Deze klanten zijn zowel grote gezinnen als alleenstaanden, bewuste ouderen en meer en meer jongeren. Ook buitenlandse klanten vinden op onze markt die groenten die ze van in hun thuisland kennen. Daarnaast zijn er de passanten, de mensen die naar de zondagse rommelmarkt komen. Het biocafé dat door vrijwilligers open gehouden wordt, is een aantrekkelijke aanvulling en zorgt voor bekendheid van bio bij buitenstaanders.

Was er in de biosector ook een 'Perencrisis', of hoe zien jullie naar onze Vlaamse exportlandbouw?

Een beleid dat gericht is op enkele grote afzetmarkten zit volgens ons fout.

Zou het niet beter zijn om het perenareaal wat in te krimpen en meer aan kwaliteit te werken?

Natuurlijk draagt de bio fruitboer ook gevolgen van de perencrisis. De druk op de prijzen van de gangbare peren is groot, de boer krijgt amper 25 cent per kilo in de veiling. Daarnaast bio peren verkopen aan een eerlijke prijs is moeilijk.

Hoe kijken jullie naar Wervel? Een partner richting andere landbouw?

Wij zien Wervel zeker als partner voor een eerlijke landbouw in België, maar ook elders, ook in de ondersteuning van de agroforestry. Wat we vooral belangrijk vinden is dat Wervel verder kan werken aan onderzoek en het opmaken van dossiers, zoals rond

ggo's, zaadautonomie, voedselsoevereiniteit, fairtrade, enz. Niet voor niets steunen wij jaarlijks vanuit de opbrengst van het bio-cafeetje op de markt Wervel en ook Vredeseilanden.

Doe zo verder Wervel.

Iedere zondagvoormiddag vanaf 8 tot 12 uur aan de ingang van de Kringwinkel, Noordstraat 25 te Heist-op-den-Berg.

Het ziet er naar uit dat we in het voorjaar van 2015 over een nieuwe eigen locatie beschikken waar het bio-cafeetje gehouden wordt. Het is wel hetzelfde adres.

Contact: nicolestas@scarlet.be

POËZIE

Een lied n.a.v. Wereldvoedseldag en 11.11.11.-campagne

Vrede eten

Vrede eten
van de morgen
van zo ver
gewaaide adem
wil mijn lichaam
wil mij wijzer
wil mij nog
ten goede keren

Vrede eten
van te vasten
weinig is het
aller meeste
en het delen
is te leren
maakt gelukkig
licht van opstaan

Vrede eten
van de vrienden
lijf aan lijf om
lief aan tafel
feiten vinden
plannen maken
en de daden
bij de woorden

Vrede eten
zal het wezen
volken aan de
wereldtafel
eigenhandig
rechtgezet want
vrede moet je
kunnen eten

Vrede eten
van te weten
wie zich rijk maakt
maakt de armen
rijken hebben
lege ogen
armen hebben
volle graven

"Als we vandaag oorlog moeten definiëren allereerst in economisch-politieke termen – militaire en burgeroorlogen zijn daar deel van – dan moeten we ook vrede mede economisch definiëren en maken. Vrede is een veilige, duurzame, gerechte, voldoende huishouding voor ieder. Economie is oecumene. Dat is een en hetzelfde woord. Het gaat niet om één wereldkerk, maar om één wereldhuis. Het huishouden, de volkshuishouding, staathuishouding, wereldhuishouding. Dat is wat anders als de manier waarop de wereldeconomie nu huishoudt. De oorlog is op de markt, in je eigen keuken en je portemonnaie. Ondernemingen, banken, concerns zijn de grote oorlogvoerenden, de belligeranten. Oorlog is weer geprivatiseerd. Waar begint oorlogsmisdaad in de economische oorlogsvoering? Waar collaboratie? En waar verzet? Tegen de economische vernietiging? En voor de economische vrede? Democratie is dat mensen beschikken over hun eigen leven, werk, huis, tafel, levensvoorzieningen. Vrede gaat door de maag. Net als liefde. Vrede moet je kunnen eten."

Uit: "Boeren zangen" van Herman Verbeek (Dabar/Luyten, Aalsmeer, 1992). [Het boek is nog verkrijgbaar bij Wervel.]

Eindejaarsfeesten!

voor andere Wervelboeken, zie
www.wervel.be/publicaties

Vrijwilliger in de kijker

Maria Van Eyndhoven, 80 jaar – 25 jaar Wervel
Tine Vanackere, 40 jaar – 12,50 Wervel

Maria, november 1990 was er een weekend in Averbode, waaruit 25 jaar geleden Wervel ontstond. Jij bent één van de anciens. Hoe blik je hier op terug?

Het weekend in Averbode heeft ons wakker geschud. Wij tuinierden graag, maar hadden geen benul van wat er omgaat in de wereld van de voedselvoorziening. Door de uitleg van Herman Verbeek gingen onze ogen open over de wantoestanden in de landbouwsector.

En als je dat begrijpt en niets doet, behoort je tot de zwijgende meerderheid, die laat begaan. Dat was net wat we niet wilden en dus stapten wij in Wervel.

In het begin niet goed wetend wat we er aan konden doen, maar langzamerhand vonden we onze weg binnen Wervel en hebben we er veel geleerd.

Als ik nu terugblik naar 25 jaar geleden, dan is al veel veranderd, misschien niet op grote schaal, meer bij de bewuste consumenten. Alle veranderingen beginnen best bij de basis. Als consument heb je veel meer in de pap te brokken, dan ze ons voorhouden.

Zelfs zie je nu op tv al reclame en programma's over "duurzame" biologische landbouw. De tijd van geitenwollen sokken is definitief voorbij. In diverse winkels is er een redelijk aanbod van biologische producten. Soms is de herkomst niet erg ecologisch, maar hieruit blijkt toch dat de mentaliteit ten goede aan het veranderen is.

Met mijn 80 jaar ben ik niet meer zo actief als vroeger, maar de Wervelmicrobe laat ons toch niet los. Zolang er nog wat fut in me blijft, wil ik mijn bijdrage leveren aan het verwezenlijken van het visioen van een wereldwijde, rechtvaardige en verantwoorde landbouw.

Tine, en jij zit exact op de helft: 40 jaar en 12,50 engagement bij Wervel? Vertel eens.

Als twintiger deelde ik mijn bekommernissen over de landbouwsector met een oudere vriend uit sociaal geëngageerde kringen en van hem kreeg ik de tip een keer contact op te nemen met Wervel...

Ik was opgetogen dat er een organisatie bestond, die bezig was met een rechtvaardige en verantwoorde landbouw. Ik was in een landbouwmidden opgegroeid en ook al ging ik studeren en gingen mijn interesses lange tijd naar andere dingen, ik bleef altijd wel begaan met de sector en haar problemen.

Bij Wervel kreeg ik enkele puzzelstukjes in elkaar gelegd, maar tegelijkertijd rezen er veel nieuwe vragen. Wervel deed me ook goesting krijgen om écht iets te doen. Er groeide een Wervel-vriendenkring in Antwerpen die samen acties ondernam (en onderneemt) rond lokale afzet en het herstellen van de band tussen producenten van voedsel en consumenten.

Mijn interesse werd intussen aangescherpt door de vakkundigheid van het inhoudelijke team op het Wervelkantoor in Brussel, dat vooral uit landbouwingenieurs bestaat. Uiterst belangrijk werk, want voeding en landbouw, dat is toch het begin van alles. Zelf ben ik geen ingenieur, maar door mijn diepgaande interesse in landbouw en vanuit een eerder humanitair geïnspireerde overtuiging voelde ik dat ik mijn engagement moest opnemen binnen de Raad van Bestuur.

Heb je een 'analyse' van Wervel?

Wervel plukt geen laaghangend fruit: landbouwtechnische kwesties worden professioneel doorgelicht en

het is ook een rol van Wervel om luis in de pels te zijn. Een goed functionerende democratie kan maar bestaan dankzij organisaties als deze.

Dat thema's zoals eiwittransitie, agroforestry en lokale fair trade vandaag op de politieke tafels liggen, zijn voor een deel zeker de verdienste van Wervel.

Enkele jaren geleden werd er met de campagne 'Denk globaal, eet lokaal' ook de kaart getrokken van het brede publiek en werden we erkend als beweging. Een grote kans om mensen te laten nadenken over wat en hoe ze eten en welke invloed dat heeft op lokaal en mondiaal niveau.

Wat is je huidige engagement binnen Wervel?

Met de raad van bestuur moeten we zorgen voor een evenwicht tussen betaalde krachten en vrijwilligers, zodat Wervel genoeg beweging maakt en de achterban groeit. Ervoor zorgen dat onze erg geëngageerde teamleden goed omkaderd worden en ondersteunend optreden daar waar nodig. De neuzen in dezelfde richting houden door doordachte beslissingen te nemen wat inhoudelijk werk betreft. En natuurlijk zorgen voor een degelijk financieel management. Kortom de olie zijn in een raderwerk van vrijwilligers en betaalde krachten die samen beweging maken.

Zie je toekomst?

Onze nieuwe campagne heet LEF. Het staat voor Lokaal, Ecologisch en Fair. Maar ook voor mensen met lef. Boeren met lef en consumenten met lef. Durven vragen stellen, geïmplementeerde denkwijzen aan de kaak durven stellen. Mensen mobiliseren en een spreekbuis zijn voor hen die weinig tijd te investeren hebben, bv. landbouwers die vooral met de praktijk moeten bezig zijn om te overleven.

Net als het woord WERVEL zelf vind ik het woord LEF een goed gekozen letterwoord. WERVEL = Werkgroep voor een Rechtvaardige en Verantwoorde Landbouw. Zijn landbouw en voeding niet als de wervelkolom van een samenleving? Wervel staat garant voor frisse ideeën, gebracht door een sterke wind waar men eerst een beetje van moet bekomen....

Ook LEF is een woord dat past bij deze moedige beweging. Een organisatie waar ik trots op ben en waarvoor ik mij, ondanks een drukke agenda, nog enkele jaren wil inzetten als bestuurslid. Ik zal er me voor altijd verbonden mee voelen, want helpen zorgen voor de landbouw is voor mij een levensdoel.

OP DE BOEKENPLANK

In de Wervelkranten van 2010 en 2011 verschenen er 4 boerenkosten: de winter-, lente-, zomer- en herfst-boerenkost. Ze illustreren de grote rijkdom van Faire, Ecologische en Lokale producten, recht van de boer en voeden niet alleen je buik maar ook je gedachten, zodat je niet op je honger blijft zitten. Deze 4 'kosten' werden nu herwerkt en gebundeld in 1 uitgave voor

mensen met LEF die lokaal en eerlijk voedsel waarderen. Eet met lef, geef boeren de kost... en ga aan de slag met deze boerenkost.

Te bestellen vanaf via info@wervel.be of telefonisch op het Wervelkantoor.

Kostprijs: 5 euro .

Agenda

DECEMBER

- 19** Internationale betoging in Brussel tegen de gevolgen van TTIP (zie artikel in deze krant). Info: www.d19-20.be

JANUARI - FEBRUARI

- 10** 'Boeren met lef', eerste dag in een reeks van vier, omwille van 25 jaar Wervel (aankondiging in deze krant): voormiddag De Ploeg in Herselt; namiddag abdij Averbode.
- 30 - 1 feb** 'Denk globaal, vast lokaal'. Jaarlijks vastenweekend te Baal-Tremelo rond de moord op Gandhi. Dit jaar in het teken van het laatste Wervelboek 'Voeding verknippt'. Inschrijving: stefvermuyten@telenet.be

APRIL

- 6-19** Brazilieëreis voor max. 15 deelnemers. Focus: internationale solidariteit bescherming Cerrado (programma in de krant). Inlichtingen: liviacorpas@gmail.com

MEI

- 9** 'Verkopen met lef', Tweede boerenforum. Verdere info volgt.

Lukemieke
Vlamingenstraat 55
3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

NIEUW ! bekijk details via wervel.be/agenda
en kopieer naar je eigen Google Agenda

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,
afgevaardigd agent **CBFA 101 327 cB**
Nieuwpoort 4, 9660 Brakel
pals.opdebeeck@scarlet.be
055 42 56 92

Data van
vergaderingen van
regionale groepen en
teams krijgt u op het
Wervelsecretariaat:
bel 02 893.09.60 of
e-mail:
info@wervel.be .